

Pierre Broué

Komintern och Tyskland 1921

Nedan återges två kapitel (nr 10 och 11) ur Broués stora arbete om den Kommunistiska internationalen. På marxistarkivet finns flera andra kapitel ur boken: [Kommunistiska Internationalen 1917-1919. Uppgången](#) (kap 1, 4-5), [Komintern fem år senare](#) (kap 17), [Kommunistiska Internationalen 1926-1933](#) (kap 23-28), [Kommunistiska Internationalen 1933-1938. Folkfrontspolitiken](#) (kap 29-31), [Motorsågsmassakern](#) (kap 32), [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#) (kap 33-34) och [Dödsbudet. Upplösningen av Komintern](#) (kap 35).

De två kapitlen som återges nedan handlar delvis om Italien, men främst om Tyskland, där kommunistpartiet i mars 1921 gjorde ett misslyckat försök ("Marsaktionen") att utlösa en revolution. Man använde sig av provokationer, väpnade attacker m m som helt saknade masstöd. Resultatet blev ett stort nederlag och en djup kris i kommunistpartiet (som förlorade hälften av sina medlemmar). Detta ledde till hårda interna strider och försvagning av det tyska kommunistpartiet.

Se vidare lästipsen allra sist, med bl a flera tidsdokument om Marsaktionen.

Översättningen är utförd av Björn-Erik Rosin

Innehåll

10. De magra åren eller byråkratisk enfald (1)	1
Läget i Ryssland i början av 1921	1
Det tyska trumfkortet	2
Paul Levis speciella hållning	3
Det "Öppna brevet"	3
Kongressen i Livorno	5
Levi och KPD om brytningen	5
Kommunisterna bryter sig ut i Italien	6
Krisen	6
Ny vändning	7
Krisen i Ryssland förvärras	8
Kronstadt slås ned	9
Läget i Tyskland i ett internationellt perspektiv	9
Béla Kuns uppdrag: till Moskva	10
Béla Kun i Berlin	11
Marsaktionen (Märzaktion).....	12
Max Hölz ingriper	14
KPD uppmanar till generalstrejk.....	14
Mars och april i Moskva	15
11. Krympande marginaler	16
Repression och brytningar	16
Vädjan till Lenin	17
Sammanstötningar inom apparaten	17
Den offentliga debatten	18
Konfrontation: Vad var brottet?	20
Verbal yra om offensiven.....	21

Försiktig exekutiv	22
Exekutiven retirerar.....	22
Det ryska partiets uppfattning	23
Lenins kompromiss	23
Ett tämligen kyligt mottagande	24
Tredje kongressen	25
Den vänsteristiska gerillan	26
Lenin ilsknar till	27
Profinterns kongress.....	27
Kommunistiska Ungdomsinternationalens kongress	28
Terror och fascistiskt våld.....	29
Blindhet inför fascismen?	30
Affären Arditi Del Popolo.....	31
Uppgårelsen med Šmeral	32
Den tjeckoslovakiska frågan på tredje kongressen	33
Illavarslande tecken.....	34
En annan uppfattning	35
Lästips	35

---

10. De magra åren eller byråkratisk enfald

Man hade kunnat vänta sig att slutet på inbördeskriget, då spänningarna släppte, skulle leda till en viss avspänning. Men så blev inte fallet. Det ledde i själva verket till krav på höjd levnadsstandard, ett slut på tvångsätgårderna, man kan kalla det avspänning om man vill. Krav som inte kunde tillgodoses och som omvandlades till sin motsats. Arbetarna ansåg sig ha rätt att äta och att inget hot från de besegrade vita nu fick hindra dem från att försvara sina mest elementära krav. Bönderna, som inte längre fruktade de tsaristiska generalerna, började återta sina jordar och vägrade nu att lämna ifrån sig någon skörd för att livnära städerna eller armén, eller krävde åtminstone att få betalt. De maktavande bolsjevikerna satt fast i de egna inre problemens virvelströmmar, i de ekonomiska problemen, i meningsskiljaktigheterna inom partiet.¹

Läget i Ryssland i början av 1921

En historiker som är välvilligt inställd till bolsjevikerna har målat upp detta porträtt av det ekonomiska läget i Ryssland i början av 1921:

Landet (...) tycktes på väg att falla sönder. Hela regioner levde i ett tillstånd av anarki på gränsen till barbari och under hot från stråtrövarband. Hela den ekonomiska strukturen tycktes ha rasat ihop. Industriproduktionen var kvantitetsmässigt 20 procent lägre än före kriget, 13 procent lägre värde- mässigt. Järnproduktionen utgjorde 1,6 procent, stålet 2,4 procent. Produktionen av olja och kol, de minst drabbade sektorerna, utgjorde bara 41 respektive 27 procent av förkrigstiden; i andra sektorer varierade procenttalet mellan 0 och 20 procent. Basutrustningen var drabbad; 60 procent av lokomotiven stod stilla, 63 procent av järnvägsnätet gick inte att använda. Jordbruksproduktionen hade minskat både i kvantitet och i värde. Den odlade arealen hade minskat med 16 procent. I de rikaste regionerna hade specialgrödorna försvunnit och lämnat plats åt enkla grödor av det mest basala slaget. Handeln mellan städer och landsbygd hade reducerats till ett minimum, till tvångsrekvisitioner, till byteshandel.²

Den sociala situationen var en ren tragedi: ”Stadsbefolkningens levnadsnivå ligger klart under minimum för att överleva. 1920 gjorde fackföreningarna bedömningen att de absolut nödvändiga utgifterna låg på summor som var två och en halv till tre gånger så stora som lönerna. (...) De hungrande städerna började också tömmas på folk (...). På tre år hade Petrograd tappat 57,5 procent och Moskva 44,3 procent av befolkningen. Jämfört med förkrigstiden hade den förra förlorat hälften och den senare en tredjedel av sin befolkning.”³ För att använda Bucharins formulering pågick en direkt upplösning av proletarietet. Det fanns inte längre någon egentlig arbetarklass och i än högre grad inget arbetaravangarde, då de som tillhört det nu ingick i partiapparaten, armén, staten, tjekan eller var ”arbetarbefälhavare”. Och allt detta i ett land som 1921 skulle få uppleva att hungersnöden åter visade sig och drabbade landsbygden hårt.

Man kan i samma andetag inse det livsviktiga i och den oerhörda svårigheten med att bygga en International kring bolsjevikpartiet när slutet på inbördeskrig och blockaden möjliggjorde nya förbindelser internationellt. Men i ett läge då behovet av återhämtning var akut, genomgick partiet nu en mycket allvarlig kris under vad som fått namnet ”fackföreningsdebatten”. Utgångspunkten var en rad förslag från Trotskij, som några månader tidigare förgäves hade lagt fram förslag om att lugna ned läget, vilka avvisats, och nu sökte efter en lösning inom ramen för ”krigskommunismen”. Som nyutnämnd transportkommissarie använde han samma metoder som varit så lyckosamma inom Röda armén och drog slutsatsen att en ”militarisering av fackföreningarna” var nödvändig. Detta ledde till protester inte bara på fackligt håll utan också inom en fraktion i partiet, den av Sjljapnikov ledda Arbetaroppositionen. Lenin stödde honom inledningsvis och godkände bildandet av ”arbets- arméer” men sedan blev han övertygad om att läget var farligt och ändrade ståndpunkt. Trotskij

¹ Bland de arbeten som här kommit till nytta bör, vid sidan av alla äldre arbeten och det inte helt nya men fortfarande användbara verket av Angress, *Stillborn Revolution*, givetvis en framträdande plats ges åt Sigrid Koch-Baumgartners bok *Aufstand der Avantgarde*.

² P Broué, *Le Parti bolchévique*, s. 148.

³ *Ibidem*, s. 148-149.

hamnade i minoritet sedan Zinovjev hade inlett en kampanj mot militariseringen av partiet och för återgång till sovjetdemokratien från 1917. Strejker och missnöjesyttringar växte, oron bland bönderna tog sig uttryck i direkta uppror. Nytt hopp föddes bland de vita emigranterna.

Det tyska trumfkortet

Under dessa omständigheter är det lätt att förstå den betydelse, som tillmättes de första internationella framgångarna efter Internationalens andra kongress och i synnerhet att man erövrade majoriteten i det oberoende socialdemokratiska partiet i Tyskland. Givetvis hade inte alla i denna majoritet anslutit sig till det nya enade kommunistpartiet, eftersom det tidigare USPD i själva verket delats i tre delar; en som anslutit sig till KPD, en som behållit en egen organisation och en bestående av tidigare medlemmar som i varje fall tills vidare övergett alla tankar på att organisera sig och som, i enlighet med en vanlig utveckling i denna typ av kris, antagligen var på väg att bli en tyst och orkeslös majoritet. Det var Paul Levi som framhållit det: bildandet av VKPD var en tysk händelse inom världsrevolutionen, ”bildandet av den första betydande och organisatoriskt konstituerade medlemmen av de förtrycktas International vid sidan av Sovjetryssland”.⁴

Det nya partiet hade mellan 300 000 och 350 000 medlemmar, vilket gjorde det till en betydande kraft. Internationalens representanter tog genast itu med uppgiften att hjälpa det att bygga upp den nödvändiga apparaten, specialiserade avdelningar – för fackliga frågor, bondefrågan, press och agitprop, kadrer och skolning –, för att inte tala om den nödvändiga underjordiska apparaten, den militära, men också den för underrättelseverksamhet. En historiker som skildrat den tyska revolutionen skriver följande om detta ämne:

Inom det nya enade partiet återfanns personer ur det gamla gardet av radikaler från förkrigstiden, kärnan av trogna anhängare till Rosa Luxemburg men också stadiga vänstersocialdemokrater som Ernst Däumig, Friedrich Geyer, Adolf Hoffmann och Emil Eichhorn, om vilka Lenin sagt att de utgjorde ’levande länkar till de breda arbetarmassorna som hyste förtroende för dem’. Tillsammans med dem fanns kämpande arbetare, organisatoriskt erfarna kader, ledare för de stora massstrejkerna i Berlin under kriget, de som bildat arbetarråd, kärnan inom de revolutionära ombuden i Berlin under revolutionen, folk som Richard Müller, Paul Wegmann, Paul Eckert, Paul Scholze, Heinrich Malzahn och Paul Neumann, som Lenin kallat ’folk av det slag som bildar de långa kolonnerna av solida led ur det revolutionära proletariet’ och att ’på deras okuvliga styrka hänger allt på fabriker och inom fackföreningarna’. Alla dessa personer återfann det gamla spartakistiska gardet, som nu i det nya partiet sammanlevde med aktivister från alla regioner i Tyskland som sedan 1917 lett revolutionära strider som Erich Wollenberg, en överlevande från den bayerska rådsarmén, Hermann Remmele, metallarbetare från Mannheim, bröderna Bernard och Wilhelm Koenen från Halle, den sachsiske typografen Paul Böttcher, Bernard Düwell från Zeitz, hamnarbetaren Ernst Thälmann från Hamburg, metallarbetaren Otto Brass från Remscheid, och Curt Geysler, tidigare ordförande för arbetarrådet i Leipzig 1919.⁵

I samband med debatten i Moskva och före Röda arméns reträtt, då många förhoppningar krossats, hade den ryska ledningen splittrats. Om man bortser från sådana som Trotskij och Radek, som inte trodde på att Röda arméns framryckning i Polen skulle kunna utlösa en resning bland de tyska arbetarna, hade två tendenser bildats. En del ansåg att en militär seger skulle leda till att den tyska kapitalismens spjutspets krossades och dess militära styrka reducerades och att vägen därmed skulle ligga öppen för den tyska revolutionen att agera på egen hand. Andra hade däremot tänkt sig ett genombrott på Balkan, i Sydosteuropa, som skulle förse den tyska och den italienska revolutionen med ett agrart uppland. Att det revolutionära avgörandet framflyttades flera månader, kanske ett helt år – för det var sannolikt med marginaler av den storleksordningen som ledningen för Internationalen arbetade – ledde till nya motsättningar.

Vi har sett att Lenin var en av de första att i början av december känna av att massrörelsen höll på att tappa fart. Men för majoriteten av de andra ledarna inom Internationalen var det, precis som under den föregående perioden, bristen på ett parti som gjorde att revolutionen hade lidit nederlag,

⁴ P Levi, *Rapport sur la fusion USPD-KPD*, s. 38.

⁵ P Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 432-433. [eng. övers. *The German Revolution, 1917-1923*, Leiden, 2005]

och för den period man nu gick in i var existensen av ett äkta kommunistparti i Tyskland en avgörande faktor. Zinovjev proklamerade det: ”Ett stort kommunistparti har fötts i Tyskland. Det kommer att leda till händelser av historisk betydelse utan motstycke.”⁶ Som han såg det innehöll splittringen fröet till återförening. Hur skulle det vara möjligt att inte ett kommunistparti med flera hundratusen medlemmar skulle kunna få bukt med arbetararistokratin och klara av att ta ledningen över en förkrossande majoritet av arbetarklassen?

Paul Levis speciella hållning

Paul Levi höll med Lenin, men hade ändå en egen syn på de båda avgörande frågorna. För det första ansåg han inte att revolutionen i Tyskland, som redan hade utvecklats på ett helt eget sätt, kunde gå fram i samma rytm och under samma former som den ryska revolutionen. Samtidigt som han medgav att Lenin haft rätt mot Rosa Luxemburg om partibildningen och att KPD borde ha bildats långt tidigare, så höll han ändå fast vid att det medvetna proletariatet var viktigare än partiet. Han återkom inte till den kritik Clara Zetkin gett uttryck för i ett brev till Lenin beträffande de penningssummor som exekutivens speciella sändebud utomlands förfogade över och det diskutabla sätt på vilket de använde sig av dem. Men han pekade på den fara Internationalen löpte på grund av den roll partiet spelade i Ryssland och risken för att sovjetstatens diplomatiska intressen via dess ombud skulle komma att sätta det tyska partiet under tryck. För ögonblicket var han dock helt uppenbart inriktad på att i gemensamma aktioner vinna över de arbetarmassor, som inte kommit till partiet och befann sig till höger, och sträva efter att svetsa samman en proletär front i Tyskland före den slutgiltiga attacken.

Det var helt klart honom Zinovjev syftade på när han strax före kongressen i Halle sade, att det inte var tillräckligt med ett kommunistiskt parti, att ”det krävs ett starkt centraliserat parti med järndisciplin och militär organisation”.⁷ Levis motståndare tog skydd bakom Zinovjev, som exempelvis den unge Arkadi Maslow – av rysk härkomst. Denne kritiserade att KAPD inte funnits med vid enandet och sade sig vilja tillföra ”lite revolutionär anda” till KPD:s korrekta linje. Och det var också Radek, i synnerhet han, som i enhetskongressens resolution fick igenom ett stycke som helt klart riktade sig mot Levi: ”Medan ett parti som bara har något tiotusental anhängare framför allt använder propaganda för att rekrytera måste ett parti med hundratusentals medlemmar och miljoner anhängare framför allt rekrytera genom handling. VKPD är tillräckligt starkt för att på egen hand kunna skrida till handling när läget är gynnsamt och kräver det.”⁸

I sin kommentar till kongressen stod Levi emellertid på sig: ”Kommunisternas uppgift (...) består i att erövra arbetarklassens hjärtan och hjärnor och även alla de organ som idag gör att delar av arbetarklassen står under bourgeoisiens inflytande.”⁹ Ramen för meningsskiljaktigheterna var nu fastställd. Förmodligen var bara ett fåtal kommunister verkligen medvetna om eller kunde ana att motsättningarna skulle lösas på ett brutalt sätt i form av en katastrof för det unga partiet.

Det ”Öppna brevet”

Kom verkligen VKPD:s första initiativ på basis av den politik Levi förespråkade från basen eller mer från basen med partiet som mellanhand? Vittnesmålen motsäger varandra på denna punkt. Ändå är fakta ganska enkla att konstatera. Utgångspunkten var ett förslag från kommunister inom metallfacket i Stuttgart, som leddes av en av dem, Erich Melcher. Efter ett stormöte då kommunisterna lyckades försätta fackets (DMV) ledare, Robert Dissmann från det oberoende partiet, i minoritet så antog metallarbetarna och den lokala kartellen inom ADGB de krav som lagts fram: sänkta priser på livsmedel, inventering av produktionen, höjd arbetslöshetsersättning, sänkt inkomstskatt och införande av en skatt på stora förmögenheter, arbetarkontroll över leveranser och fördelning av råvaror, avvärjning av reaktionära gäng och beväpning av proletariatet. Arbetarna

⁶ Zinovjev, *Zwölf Tage in Deutschland*, 1921, s. 57.

⁷ Zinovjev, *Kommunistische Rundschau*, nr 1, 1 oktober 1920.

⁸ Rapport från enhetskongressen, s. 232.

⁹ Paul Levi, ”Enhetskongressen”, *Die Rote Fahne*, 4 december 1920.

krävde att de fackliga ledningarna inom DMV och ADGB omedelbart skulle inleda kampen för att tillgodose de konkreta kraven.

KPD:s ledning publicerade metallarbetarnas appell i *Die Rote Fahne* och följde upp med ett ”Öppet brev”, som man samma dag, den 7 januari, riktade till alla arbetarorganisationer, partier och fackföreningar, där man föreslog gemensamma aktioner i konkreta frågor. I detta brev, som riktades till alla politiska och fackliga organisationer som åberopade sig på arbetarklassen, tog man upp försvaret av arbetarnas levnadsstandard, organisering av arbetarnas väpnade självförsvar, en kampanj för frigivning av arbetare som var fängslade av politiska skäl och återupptagande av handelsförbindelserna med Sovjetunionen. Man förklarade att man inte avstod från sina revolutionära mål, men att man ville ha ett verkligt gemensamt agerande och krävde klara löften: ”Från och med idag vänder sig det enade tyska kommunistpartiet (VKPD) till alla proletära organisationer i *Das Reich* och till de massor som finns kring dem och uppmanar dem att vid sina möten uttala sin vilja att tillsammans med oss försvara sig mot kapitalismen och reaktionen, att gemensamt försvara sina intressen.”¹⁰

Det ”Öppna brevet” fick ingen positiv respons från organisationer nationellt. På företag och i fackföreningar gav det emellertid ett oerhört eko och ledningarna fick hota med uteslutning av fackligt anslutna som spred det, vilket inträffade i Chemnitz där byggfacket uteslöt Heckert och Brandler samt Bachmann, sekreterare i det lokala facket. Däremot blev kritiken hård inom VKPD och från Internationalens sida. Vid centralkommitténs sammanträde den 27 januari riktades häftig kritik mot ledningen och dess politiska inriktning, som betecknades som ”opportunistisk”. Ledningen för Berlin-Brandenburgdistriktet av VKPD, med dess sekreterare Friesland – Ernst Reuters nya namn –, Ruth Fischer – som vi känt under namnet Elfriede Friedländer, samt hennes livskamrat Isaak Tchemerinsky – känd under pseudonymen Arkadi Maslow – gick loss mot Levi på alla områden och anklagade honom även för ”national-bolsjevism” på grund av att han i riksdagen hade talat för en allians med Sovjetryssland. Än allvarligare var att det ”Öppna brevet” fördömdes av Internationalens lilla byrå efter kraftig kritik från Zinovjev understödd av Bucharin. Men Lenins ingripande tvingade byrån att ändra uppfattning – liksom i frågan om ”arbetarregering”. I juni skulle han skriva att det handlade om ”ett exemplariskt politiskt initiativ”.

Ett särskilt utrymme bör ägnas kritiken från gruppen bakom *Kommunismus*, eftersom de personer som ingick där just hade upptagits i Kominterns apparat och att de motiverade sin kritik utifrån en ny teori som de döpt till ”offensivteorin”. Sigrid Koch-Baumgarten har kommit med en skarpsynt analys av denna teori, som lagts fram i en artikelserie av Béla Kun där såväl Kappkuppen som senare händelser behandlades. Det rörde sig om ett begrepp som både var mekaniskt och idealistiskt, där kapitalismens ekonomiska kris bands samman med nödvändigheten av att arbetarna reagerade, men där kontrarevolutionens beslutsamma agerande och inte arbetarnas klassmedvetande utgjorde revolutionens drivkraft.¹¹ På den revolutionära sidan handlade det om en aktivistisk teori av provokationer: offensiva initiativ av beväpnade kampgrupper skulle möjliggöra mer långtgående paroller och allt bredare lager skulle mobiliseras i kampen. Hela mekaniken kunde mycket väl sättas i gång genom provokationer.

För ögonblicket utspelades striden på annat håll. I en konfidentiell rapport från Curt Geyer, VKPD:s representant hos Kominterns exekutivkommitté i Moskva, hävdades att Zinovjev och majoriteten i exekutiven var ytterst fientligt inställda till Paul Levi och Däumig – sannolikt hade den skrivits före slutet av januari.¹² Curt Geyer skrev att Zinovjev hade sagt att Kommunistiska internationalsen släppt in alltför många i sina led och att det vore bättre att inte låta några fler få komma med och koncentrera sig på att göra sig av med sådana som ”Serrati”. Enligt Geyer gav Zinovjev nu allt stöd åt de element inom vänstern i Berlin, som kritiserade Levis och Däumigs ”opportunism”. Och det var också affären Serrati som skulle bli avslöjande.

¹⁰ ”Öppet brev från KPD”, *Die Rote Fahne*, 7 januari 1921.

¹¹ Sigrid Koch-Baumgarten, ”Offensiven i form av provokation”, i *Aufstand der Avantgarde*, s. 79-81.

¹² *Ibidem*, s. 114-116.

Kongressen i Livorno

Det italienska socialistpartiets kongress i Livorno¹³ ägde rum mellan den 15 och 21 januari i ett läge med snabbt växande terroristattacker från *squadristi*, ”bestraffningsexpeditioner” som riktade sig mot partiet som sådant och mer de socialistiska medlemmarna än kommunisterna. Man hade kunnat vänta sig att omfånget av och allvaret i den fascistiska terrorvågen skulle ha lett till om inte en korrigerande så i varje fall en nyansering i den strikta tillämpningen av de 21 villkoren i ett nytt läge där sådana frågor inte hade inkluderats i resolutionerna från andra kongressen. Man godtog det som något helt normalt, att Francesco Misiani, som dömts till döden av fascisterna, tvingades framträda inför kongressen omgiven av beväpnade vakter. Gramsci tycks ha varit den ende i ledande ställning att inse att något nytt och allvarligt var på gång. Bordiga däremot förblev fastlåst i sin klasslogik, som gick ut på att framhäva att socialdemokratien och fascism i själva verket utgjorde olika sidor av bourgeoisins reaktion. Uppenbarligen fann ingen någon anledning att på allvar fundera över tillämpningen av villkoren i förhållande till kamrater som löpte fara, till kamrater som låg särskilt i riskzonen, eftersom de var mer kända än de som uteslöts dem.

När detta sagts kan vi konstatera att det inte tycktes finnas någon annan utväg än en mekanisk tillämpning av beslutet om brytning. Serratis tendens, som antagit namnet ”kommunistisk enhet”, representerade 100 000 medlemmar vars ombud fullständigt kontrollerade kongressen. Den accepterade de 21 villkoren, men ville välja när de skulle tillämpas. Bordiga, samt Bombacci och Graziadei, företrädde en vänster med cirka 50 000 medlemmar av kommunister och anarkosyndikalister som godtog de 21 villkoren utan några invändningar. Slutligen fanns 14 000 medlemmar från Turatis höger, som inte varit i Moskva och som Moskva nu krävde omedelbar uteslutning av.

Det är fullt sannolikt att Paul Levi, som åkt till Livorno som representant för VKPD, trodde att det faktum att det ”Öppna brevet” till sist fått grönt ljus var ett tecken på att en förlikning skulle vara möjlig med PSI. Man hade ju gjort det med centristerna i Frankrike, som inte hade samma historia bakom sig av rakryggat agerande och kamp mot kriget och heller inte samma band till Tredje internationalsen, som Serrati och hans vänner. Men av detta blev intet. Exekutivens båda representanter var Hristo Kabaktjiev, från Bulgarien, och ungraren Matyas Rákosi, två soldater från besegrade arméer, som den stora arméns generalstabschef, Internationalsens ordförande, nu skickat iväg med ett bindande mandat: Serrati och hans anhängare måste underkasta sig eller bli utkastade. Tidigare erfarenheter hade visat hur brutal och tvär ungraren kunde vara såväl i sina argument som i sitt tonfall. I Livorno framträdde detta särskilt, eftersom han agerade med hela auktoriteten av att vara exekutivens sändebud, helt övertygad om att han nu skulle göra upp räkningen med de båda ”opportunisterna” Serrati och Paul Levi! Vid denna tid var det inte helt klarlagt, men hans fortsatta karriär skulle undanröja alla tvivel. Rákosi var en av de mest inskränkta och brutala individer, som den kommunistiska rörelsen någonsin producerat.

Levi och KPD om brytningen

VKPD:s ledning hade diskuterat läget inom PSI inför kongressen och före Levis avresa. Denne ansåg att splittringen var oundviklig. Han önskade dock att den inte skulle ske mellan anhängare till Serrati och anhängare till Bordiga, utan – som i Frankrike – så nära mitten som möjligt och att den skulle innefatta så många som möjligt av de hundratusentals revolutionära arbetare, som fortsatt att stödja Serrati sedan denne hade övergivits av sina närmaste män. Framför allt var han rädd för att det i Italien skulle bildas ett kommunistiskt parti av vänsterister, vilket under lång tid skulle stänga alla revolutionära perspektiv genom att få de massor som dittills stått bakom Serrati att tappa modet då de inte kunde förstå en brytning mitt under fascisternas attacker.

Ledningen hade varit överens om att Paul Levi skulle göra sitt yttersta i Livorno för att övertyga Serrati om att Turati och dennes reformistiska anhängare måste uteslutas. I övrigt var man inne på en kompromiss, som skulle göra det möjligt att behålla huvuddelen av Serratis trupper och Serrati själv i partiet. Radek, som hade konsulterats, godkände denna linje och Levi och han var överens

¹³ Paulo Spriano, *Storia del Partito comunista italiano*, band I.

om att undvika en tillspetsning av konflikten ifall exekutivens sändebud skulle driva någon annan linje. Men redan dagen efter kom ett telegram från Moskva till Berlin, som förordade ”den mest oförsonliga kamp” mot Serrati. Genom sin obeslutsamhet i kombination med en kris på högsta nivå förgiftade exekutiven en situation som redan var besvärlig.

Redan vid ankomsten konstaterade Levi, att exekutivens representanter intog en hållning, som inte alls stämde med hans avsikter. De stödde Bordigas motion, som var ute efter en splittring med alla Serratis anhängare och inte ville gå med på några modifieringar. Kabaktjiev's inlägg var helt och hållet riktat mot Serrati. Paul Levi hade flera samtal med denne, varav ett på över två timmar. Hans slutsats var att exekutiven var dåligt informerad: Serrati hade berättat hur Bombacci omfamnat Turati inne i parlamentet. Levi blev mindre och mindre övertygad om att det var möjligt att tillämpa villkoren mekaniskt i Italien med hänsyn till läget i landet och med tanke på de oerhörda eftergifter man gjort gentemot fransmännen, som stod betydligt längre till höger än Serrati.

Kommunisterna bryter sig ut i Italien

Men exekutiv-representanterna var obevekliga och Rákosi skulle anklaga Paul Levi för att ha uppmuntrat Serrati att sätta sig upp mot kraven från Moskva genom att i förtroende ha informerat honom om sin personliga uppfattning. Levi nöjde sig med ett rent formellt inlägg. Omröstningen slutade med 98 028 röster för ”centristerna”, 58 783 för ”kommunisterna” och 14 695 för ”reformisterna”. Omedelbart efteråt drog sig vänstern kring Graziadei, Bombacci, Bordiga och Gramsci undan till Goldoniteatern lite längre bort i Livorno och bildade Italiens kommunistiska parti.

Det verkar inte som om Levi var särskilt orolig eller att han skulle se resultatet som oåterkalleligt, eftersom han – med fog – bedömde det som absurt. Han hyste ingen aktning för exekutivens sändebud och trodde att de inte förstått sina instruktioner eller hade tillämpat dem på ett enfaldigt och alltför fyrkantigt sätt och att exekutiven skulle korrigera detta. Det var vad han skrev i halvkvädna ordalag i *Die Rote Fahne* den 23 januari: brytningen var oundviklig men inte på det sätt som skett då eliten bland de italienska arbetarna ställts utanför Internationalen. Tre dagar senare kom ett skarpt svar från Radek: de arbetare som ställt sig bakom Serrati var bara i ord anhängare till Internationalen, eliten bland de revolutionära arbetarna återfanns nu i kommunistpartiet.

Krisen

Därefter var striden och alla dess allvarliga konsekvenser helt öppna. Vid mötet den 25 smällde Levi igen dörren efter sig inför Radeks anklagelser. Dagen därpå bad Radek om ursäkt och dialogen kunde återupptas. Levi påminde Radek om deras överenskommelse, att direktiven från Moskva anlant efter striden, förnekade att han skulle ha angripit exekutiven och krävde att få veta om han fortfarande hade dess förtroende. Den 29 hölls ett nytt möte med partiledningen, där Radek rapporterade om det internationella läget. Han förklarade sig personligen vara motståndare till ”vänsteristerna” (personerna från Sydosteuropa) och sade att revolutionens centrum låg i Tyskland och Italien. Han gav ett erkännande åt exekutivens ansträngningar för att ”aktivera” det tyska partiet, förnekade att det fanns något samband med läget i Ryssland eller någon fara för avledningsmanövrer. Han förklarade sitt utbrott mot Levi med att han haft känslan av att denne brustit i solidaritet med exekutiven. Han medgav att den hade sina brister men att vad som krävdes var konstruktiv kritik. Levi tycktes vara lugnad men tänkte inte avhålla sig från att tala klarspråk. Han sade bland annat:

Mina relationer med Zinovjev har också förbättrats efter hans besök i Tyskland, men jag måste upprepa här: vi utsätts för en viss misstro och alla försök från vår sida att kritisera misstag som gjorts tolkas genast som en oppositionell handling mot Kommunistiska internationalen. (...) Diskussionen här har öppnat mina ögon: kamrat Max (Radek) hetsade upp sig under debatten och vi har sett frågor dyka upp som är viktiga och angelägna i Moskva. Utifrån alla dessa fakta tror jag att vi skulle förvärra sjukdomen i stället för att bidra till någon läkning om vi ger uttryck för det man kallar positiv kritik.¹⁴

¹⁴ Leviarkiven, s. 5-50.

Efter åtskilliga nya vändningar tycktes man ha hittat en ny terräng för samförstånd, denna gång efter ett förslag från Clara Zetkin, som anbefalldes att man skulle försöka få till stånd ett samgående mellan det italienska kommunistpartiet och de kommunister som stödde Serrati och tog upp frågan om problemen med exekutiven utifrån vinkeln om ”skillnader mellan de uppgifter ett kommunistparti har när proletariatet segrat och de man stod inför i länder där det handlade om att kämpa för proletariatets diktatur”.¹⁵ Hon fick till och med igenom en text, som föreslog att medlemmar av exekutiven, varav två från det ryska partiet, skulle göra informationsresor för att bekanta sig med arbetsvillkoren.

Ny vändning

Men läget skulle vända ännu en gång. I sin rapport från kongressen i Livorno i *L'Humanité* skrev Jacques Mesnil mer eller mindre att den form splittringen fått delvis berodde på exekutivens uppfattning att ”revolutionen var nära förestående”. Därefter ställde han sig bakom Serratis kritik av ”de grå eminenserna” – exekutivens utsända – och ”deras blinda tro på värdet av centralism”.¹⁶ Serrati åkte till Berlin, där han träffade Paul Levi. På återresan gjorde han ett uppehåll i Stuttgart för ett möte med Clara Zetkin. Nu började medlemmarna av exekutiven och de tyska vänsteristerna att fördöma ”högers komplot” ... Snart anlände Rákosi i sin tur till Berlin för att bedriva en kampanj, antagligen mindre för sig själv än för exekutiven. Inom partiledningen lyckades han få med sig Thalheimer och Stoecker men kunde inte ändra på den tidigare omröstningen.

Han återvände då till partiledningen, gick till rasande attack och protesterade mot Levis och Clara Zetkins uttalanden. Han upprepade visserligen inte vad han sagt till Clara Zetkin på tu man hand att det tyska partiet hade för många medlemmar, att det var önskvärt att bli av med många, att Livorno var ett föredöme och att man inte fick tveka att bryta tio gånger om ifall det krävdes. Levi och Clara Zetkin började nu tro, att det verkligen rörde sig om en perfekt samordnad attack från exekutiven mot dem. Och teaterkuppen lyckades. Med 23 röster mot 19 antog centralkommittén Thalheimer-Stoeckers motion och slöt upp bakom Rákosi.

Partiets båda ordföranden, Levi och Däumig, avgick omedelbart på själva sammanträdet liksom tre andra medlemmar av ledningen, Clara Zetkin, Brass och Hoffmann. De markerade distans till Serrati men också mot Rákosi, som, sade de, var ute efter att ”skapa mer solida och renläriga partier genom en mekanisk splittringspolitik”.¹⁷ Krisen var nu öppen och på det ryska partiets kongress glädde sig Zinovjev åt att Paul Levi äntligen ”avslöjats”.¹⁸ Levi för sin del trodde på en diskussion, som han velat undvika men som nu blivit oundviklig.

I god marxistisk anda försökte han föra över den till klassförhållandenas terräng, betonade bourgeoisiens motoffensiv som i bland annat Tyskland tog sig uttryck i socialdemokraternas framgångar i fackföreningarna, det ökade stödet för dem vid valen och att kommunister uteslöts. Han klargjorde sina meningsskiljaktigheter med Internationalens ryska ledare. För det första tog dessa ingen hänsyn till de miljontals arbetare, som var fackligt organiserade, något de aldrig haft erfarenhet av och vars betydelse de underskattade. Därefter erinrade han om marschen mot Warszawa och att revolutionen bara kunde vara resultatet av arbetarnas medvetna vilja. Alla dessa misstag hade koncentrerats till Italien, där brytningen med Turati varit nödvändig, men där exekutivens män i stället gått in för en brytning med Serrati. Efter segern i Halle bestod uppgiften i Tyskland inte av att skola nya medlemmar genom nya brytningar, utan att lära dem ”att leva med sin tid, med revolutionen och läget och att därigenom nå en högre nivå bland massorna och med dem”.¹⁹ Det var, underströk han, fullkomligt absurt att under två år ha gjort Serrati till en av Internationalens fanbärare för att sedan, som exekutiven, tro att man skulle kunna ”avslöja” honom på några veckor genom ”öppna brev”. Inslag som var främmande för den västliga arbetarrörelsen härrörde obestriddigt från det ryska partiet. Levi

¹⁵ Clara Zetkin, *Die Rote Fahne*, 2 februari 1921.

¹⁶ Jacques Mesnil, *L'Humanité*, 25 januari 1921.

¹⁷ Deklaration av ordförandena, *Die Rote Fahne*, 28 februari 1921.

¹⁸ I väst publicerat för första gången i *Freiheit*, 10 april 1921.

¹⁹ ”Vi och exekutiven”, 6 februari 1921.

sade sig vara medveten om den roll som isoleringen och bristen på kontakter spelade för ledarna där, att de befann sig så långt borta, svårigheterna för dem att göra sig en exakt bild av situationen utomlands och även att deras tänkande påverkades av att de ledde en stat, som stod inför många svårigheter. Han ansåg diskussionen vara möjlig. Exekutiven skulle visa honom att så inte var fallet.

Krisen i Ryssland förvärras

I vilken utsträckning kunde de ryska ledarna – förutom Zinovjev och hans grupp av medarbetare, som hade det som yrke – ägna någon tid åt att Levi och hans kamrater avgått? I vilken utsträckning kunde de ta oron i ledningen för ett broderparti på allvar i ett land där varken strejker eller väpnad kamp pågick? Vi har redan nämnt den bittra striden i ”fackföreningsdebatten”, som dock avtog sedan nya och än svårare problem hade uppstått under tionde partikongressen mellan den 8 och 16 mars. Men inför den ekonomiska katastrofen och sociala krisen övergav man där, på Lenins initiativ, ”krigskommunismen” till förmån för en ny ekonomisk politik, som man kallade Nep. Den nya tendens som gick under namnet arbetaroppositionen, ledd av Alexander Sjljapnikov och Alexandra Kollontaj, lade dock inte ned vapnen, snarare tvärtom.

Nep, som utarbetats av partiets centralkommitté under de första månaderna 1921, innebar en reträtt på det ekonomiska området. Systemet med tvångsrekvisitioner avskaffades och på en ytterst elementär nivå infördes ett embryo till marknad. Man hoppades uppnå en återgång till handelsutbyte och en penningekonomi genom att uppmuntra privata initiativ och rent av använda utländska investeringar som utväg. Målsättningen var dubbel: att dra till sig massan av bönder och via industrin utveckla den nya regimens ekonomiska och sociala bas. Det var därför Lenin definierade den som ”en överenskommelse mellan proletariatet, som utövar sin diktatur eller håller statsmakten i sina händer, och böndernas flertal”.²⁰ Arbetaroppositionen tog avstånd från denna reträtt, som lade hela tyngden av krisen för revolutionen på arbetarklassen.

Bakgrunden till dessa beslut var att ett oerhört missnöje skakade hela landet, i synnerhet massan av bönder och arbetarna. Sannolikt hade de första allvarliga oroligheterna på landsbygden startat sommaren 1920. Snart förvärrades läget av att inbördeskriget var över och att det inte längre gick att skrämmas med de vita. Det var i varje fall då som det stora bondeupproret i Tambovregionen växte fram och spred sig under ledning av socialistrevolutionären A S Antonov. Socialistrevolutionärerna hade där tagit över de arbetande böndernas union och upprättat väpnade miliser med uppskattningsvis cirka 20 000 medlemmar. Man blev tvungen att sätta in en armé ledd av Tuchačjevskij mot dem i syfte att med kraftfulla åtgärder åstadkomma fred.²¹ Det hela blev betydligt mer allvarligt när oron också spred sig till städerna och fabrikena. I Moskva var arbetarna ursinniga på livsmedelsbristen. Vid möten på fabrikena krävdes stopp för krigskommunismen och att arbetarna skulle få rätt att skaffa livsmedel på landsbygden. Partiledarna var inte välkomna på mötena och en del av dem jagades bort från talarstolen. Snart framfördes mer sammanhängande ekonomiska krav – frihet för handeln, utökade ransoner, stopp för tvångsrekvisitioner – och så småningom kom också politiska krav – allmänna fri- och rättigheter, ibland val av en konstituerande församling. Några gatuprotester avväjdes utan brutalitet. Läget var allvarligare i Petrograd. Sedan veckor tillbaka hade leveranserna av livsmedel och bränsle upphört. Invånarna svalt och frös. Precis som i Moskva togs alla frågor upp vid möten på fabrikena: leveranser, privilegier, hållningen till bönderna. Krav framfördes på att skor och kläder skulle delas ut och att livsmedelsransonerna skulle ökas. En fabrik uppmanade till demonstration med stöd av studenterna vid den berömda ingenjörsskolan.

Ännu strax innan hade Zinovjev, chef för parti och sovjet i huvudstaden, krävt att arbetardemokratin från 1917 skulle återinföras. Men nu greps han av panik. I varje distrikt bildades en trojka vid namn försvarskommitté och som var utrustad med fullständiga maktbefogenheter. Den fabrik där arbetarna demonstrerat stängdes. Putilovverken drogs nu med i rörelsen. Uppenbart var att de gamla

²⁰ Citerat i P Broué, *Le Parti bolchévique*, s. 155. [Lenin: [Rysslands kommunistiska partis \(bolsjevikerna\) tionde kongress](#), ”Rapport 15 mars om överskottsrekvisitionens ersättande med naturaskatt”]

²¹ Antonov-Ovsejenkos rapport till Lenin om bondeupproret i Tambov återfinns i *Trotsky's Papers*, vol II, s. 485-523.

socialistpartiernas inflytande började märkas. Socialistrevolutionärerna, men även mensjevikerna, gjorde sig hörda och krav framfördes på frigivning av de medlemmar som fängslats samt ”fria val”. Zinovjev var inte längre någon förkämpe för demokratin och lät arresteras 5 000 ”mensjeviker” och 500 ”agitatorer”.

I detta läge utbröt vad som kallats Kronstadtrevolten. Här slog krisen ner i revolutionens själva hjärta och legend. Zinovjevs kampanj för arbetardemokrati, i själva verket mot den politiska ledningen för flottan som var underställd Trotskij, skulle där bära oväntad frukt för honom. Rykten om hur arbetarnas demonstrationer slagits ned i Petrograd fick krutdurken att explodera och besättningen på pansarkryssaren *Petropavlovsk* samlades till stormöte, där en tio punkters resolution antogs, ”en salva mot krigskommunismen”²², skriver historikern Paul Avrich, som var sympatiskt inställd till upprorsmännen.

Kronstadt slås ned

Fortsättningen är känd, uppror, förhandlingarna misslyckas, bolsjevikerna beslutar att gå till attack innan isen smält och innan havet åter skyddade ön och örlogsflottan, vilket skulle ha inneburit ett dödligt hot och en tänkbar bas för alla möjliga utländska interventioner. Det var den försvarskommitté som Zinovjev hade inrättat – och inte Trotskij som det alltför ofta hävdats – som använde det klassiska hotet om att skjuta ned upprorsmännen ”som raphöns”.²³ Offensiven blev blodig då kanonerna i Kronstadt riktade eld mot isen där Röda arméns soldater ryckte fram: 10 000 av 50 000 man dödades. Segrarna svarade med att gå fram skoningslöst. Den 18 mars föll Kronstadt.

Det ryska kommunistpartiets tionde kongress, som just hade röstat ja till de åtgärder som gällde Nep, och där ett hundratal delegater åkt för att kämpa mot de upproriska flottisterna, avslutade sitt arbete med några beslut som skulle påverka partiets historia. På initiativ av Lenin, som under rådande omständigheter oroade sig för arbetaroppositionens verksamhet – han betecknade den som en anarko-syndikalistisk avvikelse – förbjöd partiet fraktioner och antog en rad åtgärder som allvarligt inskränkte demokratin. Dessutom ledde valet av centralkommitténs medlemmar i proportion till de tendenser som stått emot varandra under fackföreningsdebatten till att många av Trotskijns kamrater försvann – de var mindre auktoritära än deras motståndare gjorde gällande – och i stället kom en kraftig framryckning för tystlåtna *apparattjiks* som Stalin, som började utgöra en maktfaktor inom apparaten, placerade bakom Lenin och Zinovjev.

Läget i Tyskland i ett internationellt perspektiv

Många författare envisas med att försöka visa att marsaktionen i Tyskland var en direkt följd av den besvikelse Kronstadt hade lett till i ledningen för Lenins parti. Låt oss kort påminna om några fakta. Strejkerna startade i Petrograd den 23 februari och upproret i Kronstadt den 28 februari. Den partikongress som antog Nep ägde rum mellan den 8 och 16 mars. Exekutivkommitténs delegation anlände till Tyskland i månadsskiftet februari-mars, förde diskussioner med ledarna för KPD, närvarade vid centralkommitténs möte den 16 och 17 mars, den 24 utfärdades parollen om generalstrejk och då inleddes strider som varade till den 30.

Det tillkom en del spänningar internationellt under första kvartalet 1921. Konflikten mellan Tyskland och de allierade om krigsreparationerna hade hamnat i en återvändsgränd. De förhandlingar som hade inletts den 1 mars avbröts den 7 sedan den tyska regeringen avvisat de allierades ultimatum. Som svar ockuperade den franska armén den 8 mars Duisburg, Düsseldorf och Ruhrort. Folkomröstningen om Övre Schlesien skulle äga rum den 20 mars. Många i ledande ställning trodde att kriget med Polen skulle börja om. Bland andra Thomas, Berlinbyråns man, försäkrade att det styrde hans agerande: ”Vi var övertygade om att striderna skulle börja när som helst. Våra utsända hade kontakter med matroserna i Stettin och Hamburg. I Dantzig hade vi sprängt flygplansmotorer

²² Paul Avrich, *La Tragédie de Cronstadt, 1921*, s. 77. [eng. org.: *Kronstadt, 1921*, Princeton: Princeton University Press, 1970]

²³ Hotet, verkligen avskräckande, har tillskrivits Trotskij och fortsätter att göra det!

och i Stuttgart ett helt franskt ammunitionståg. Många andra liknande insatser höll på att förberedas.²⁴ Men allt detta räcker inte för att ge stöd åt vissa tolkningar.

Béla Kuns uppdrag: till Moskva

I slutet av februari eller början av mars anlände en delegation från exekutivkommittén till Berlin. Den hade tillsatts sedan Paul Levi och hans kamrater avgått. Där ingick Béla Kun och högst troligt, under namnet Berger, Josef Pogány, en annan ungrare i Kominterns apparat, samt Haifisz, alias Guraliskij, även han från Internationalens apparat. Ingen av dem var förtrogen med de tyska frågorna. Däremot var alla tre knutna till den vänsteristiska *Kommunismus*-gruppen, vars hållning Lenin hade fördömt vid Kominterns andra kongress.

Det finns gott om litteratur och muntliga vittnesmål om vad som kallats ”Kuns uppdrag i mars 1921”. Vi begränsar oss till en sammanfattning: den skulle kort och gott vara ett desperat försök att tvinga fram en revolution i Väst för att sätta stopp för Nep, den reträtt som vänsteristerna ogillade utan att våga bekämpa öppet. En del författare har till och med talat om ett kontra-Kronstadt, trots att matrosernas resning där inleddes ett bra tag efter delegationens avresa. Personliga samtal, halvt uttalad uppmuntran, undermeningar och varför inte blinkningar ute på gatan, blomkrukor i fönster, kodade meddelanden mellan olika byråer, psykoanalytiska granskningar av ungrarna – inget har fattats när det gäller att klarlägga vem som styrde Béla Kun och om man måste gå ända tillbaka till Lenin eller stanna vid Zinovjev. Uppriktigt sagt var nog saken den att Béla Kun var tillräckligt anspråksfull och intellektuellt begränsad för att tro sig kunna agera som överste frälsare. I Moskva framställde han sig som upphovsman till offensivteorin och Alfred Rosmer har uppgett att han i början av året till och med hade försökt övertyga Trotskij, som dock behandlat honom ganska kyligt. Trotskij har bekräftat att Béla Kun vid flera tillfällen försökte övertyga honom om att revolutionen var förlorad i Ryssland om man inte omedelbart segrade i något annat land. Det var en uppfattning som ville militarisera Komintern mycket mer än som var fallet vid denna tidpunkt. Allt material som stått till vårt förfogande, och kanske också det faktum att vi inte har något som pekar i annan riktning, antyder att Kuns delegation kommit till Tyskland med den enda avsikten att få det tyska partiet att ta sig ur sin kris genom att ”aktivera” det i enlighet med vänsteristiska recept, eller, om man så vill, i enlighet med den doktrin som var på modet på olika kontor inom Komintern.

Själva karaktären på den fråga som hade väckts utesluter hur som helst att Lenin på något sätt låg bakom. Det mest sannolika är att Béla Kun i Tyskland tagit initiativ som var inspirerade av hans syn på revolutionärt agerande inom ramen för en allmän överenskommelse med Bucharin och Zinovjev, som vid denna tidpunkt var de som drog upp riktlinjerna inom Komintern. De enda protokoll eller rapporter om detta uppdrag som vi haft tillgång till är de som härrör från exekutivkommitténs sammanträde den 22-23 februari. Där angrep Curt Geyer beslutet att låta KAPD komma med i Internationalen, den hållning exekutivens representanter intagit vid kongressen i Livorno, samt försvarade det ”Öppna brevet”. De högsta ledarna var mycket föraktfulla, Zinovjev gjorde sig lustig över dessa ”litterära tokigheter” och förvånade sig över att man kunde föreslå ”arbetarna att ingå en pakt med andra arbetarpartier”. Bucharin låg förmodligen ett snäpp över på humorns område – eller vad han uppfattade som humor – eftersom han skulle ha sagt: ”Vi vill ha proletariats diktatur, det är vad som behöver sägas. Men i detta brev heter det: vi vill att proletariatet ska leva. Det är komiskt. Lever vi för en ny kapitalism?”²⁵

Beträffande läget i partiet var det mest Guraliskij och Radek som talade. De bedömde det som i mycket dåligt skick på grund av den högerinriktade ledningen och ansåg att det måste byggas om och svetsas samman genom att Levi och hans anhängare eliminerades. Alla inlägg gav uttryck för uppfattningen att det brådskade med en kraftfull aktion i Tyskland, främst för att lätta på trycket mot Ryssland, kanske för att begränsa den reträtt som inletts. Några antydde att en attack från yttersta högern kunde leda till kraftfullt motstånd från arbetarklassen: det ger intryck av att tanken

²⁴ ”Kamrat Thomas’ berättelse”, *Contributions*, s. 24-25.

²⁵ *Protokoll* från exekutivens möte återfunnet i de tyska arkiven, M I Goldbach, *Karl Radek*, s. 135-143, här s. 141.

på en provokation inte var långt borta. Béla Kun deltog på mötet. Han citeras dock bara när han föreslog att en aktionskommitté med fem representanter skulle bildas för Tyskland: två från VKPD, två från KAPD och under ledning av en representant för exekutiven. Han hade nu dragit upp linjerna för sitt eget agerande och torde, sanningen att säga, redan veta vad han ville, även om han lät andra stå för förslagen.

Béla Kun i Berlin

Vi har en hel rad informationer om Béla Kuns agerande i Berlin inom de ledande kretsarna, där han använde pseudonymen Spanier (som Thomas stavas Spanior). De första fjorton dagarna var han och de båda andra utsända inkvarterade i en lägenhet i norra delarna av Friedrichstrasse under skydd av en man från *M-Apparat*, den underjordiska militära organisationen, Karl Retzlaw. Kun sammanträffade gruppvis eller en och en med kamrater med tyngd inom partiledningen, bl a Clara Zetkin och Paul Levi. Det förefaller som om han hade talat med alla om nödvändigheten av att hjälpa Ryssland genom en revolutionär framgång utomlands och i detta syfte föreslog han provokationer för att få den tyska arbetarklassen att gå ut i strid.

Till Clara Zetkin sade han, att partiet hade tillräckligt många medlemmar för att skicka ut 150 000 att storma regeringen och dra med klassen i dess första segrar. Den gamla marxistiska damen blev förfärad över att Internationalen representerades av en så medelmåttig aktör, som var ute för att leka med människors och partiets liv. Hon vägrade därefter att träffa honom i enrum. Om deras möte skrev hon till Lenin: ”B. var av uppfattningen att massorna skulle mobiliseras om kontrarevolutionen visade sig aggressiv. Vad som fordrades var provokationer som skulle få kontrarevolutionen att inleda fientliga aktioner.”²⁶

Efter sitt möte med Kun lämnade Paul Levi Tyskland, i första hand för semester i Italien. Men han gjorde ett uppehåll i Wien, en bekväm observationsplats för någon som väntade sig en katastrof och inte tänkte avstå från att ingripa. Vi vet ingenting om huruvida han gjorde några försök att organisera motståndet eller om han helt enkelt väntade på att de som desavouerat honom skulle tvingas ut i den oundvikliga striden med Kun.

I sina memoarer berättar Thomas om Kuns vistelse i Berlin:

Han tog genast itu med arbetet, tog till orda och startade direkta förhandlingar med de tyska kommunisterna. Genom hans tonfall insåg jag mycket snabbt att vi skulle ge oss ut på stora äventyr. Det luktade provokation lång väg. Han delade inte med sig av sina verkliga planer, men den allmänna inriktningen var tydlig. Jag föreslog honom en överläggning med två andra kommunister, som jag presenterade som två gamla polska kamrater med lång erfarenhet av politik och att vi tillsammans skulle studera läget. Dessa gamla kamrater var Warski och Lapinski. Béla Kun gick med på det.

Överläggningarna ägde rum i Charlottenburg. De varade flera timmar och urartade så småningom i en stormig diskussion. Inte heller där preciserade Béla Kun sina planer, men det var bara alltför tydligt vad de gick ut på. Warski såväl som Lapinski uttalade sig kategoriskt mot någon resning och mot varje form av äventyrspolitik i allmänhet. Mot slutet kom Béla Kun med mycket hårda ord: ’Sie haben Ihr Herz in den Hosen’ (Ni har hjärtat i byxorna), sade han. ’Ni analyserar inte läget som bolsjeviker.’ Han däremot var bättre informerad: arbetarna var redo att resa sig, ledarna hindrade dem. Samtalet slutade med ett misslyckande.²⁷

I själva verket hade Béla Kun redan delvis lyckats. Hans planer, hans egen och ledningens auktoritet, hans sätt att driva på kamraterna, att varje ögonblick hänvisa till nödvändigheten av att agera, av mod, hängivenhet, hade skakat om och fått majoriteten av partiledningen att hamna i hans våld. Inom två veckor hade exekutivens utsände lagt vantarna på majoriteten i VKPD:s centralkommitté och kunde nu unna sig lyxen att låta den arbeta utan att han eller hans medarbetare var närvarande för att den 16 och 17 mars fatta de nödvändiga besluten. Han hade fått förstärkning av män, som i Moskva sågs som utomordentliga militära specialister: letten Rose, som kallades Skoblevsky, men

²⁶ Clara Zetkin till Lenin.

²⁷ Thomas, *loc. cit.*, s. 25.

även ungraren Ferenc Münnich, rumänen Manfred Stern och Otto Stein, känd som Rück, en tidigare officer i den österrikisk-ungerska generalstaben, som också hade ingått i den ungerska röda armén och nu tillhörde Röda arméns underrättelsetjänst. Det är svårt att föreställa sig att omflyttning av militära specialister av sådan dimension kunde varit någon enkel rutinhistoria och likaledes svårt att tänka sig att Béla Kun fått tillgång till dem utan grönt ljus från Zinovjev, kanske inte för ett uppror men ”utifall att ...”.

Centralkommitténs sammanträde inleddes den 16 mars med en rapport av Brandler och med en lång uppräknning av spänningar och kriser internationellt, den tog upp Londonkonferensen, den kommande folkomröstningen i Schlesien, den ultranationalistiska gruppen *Orgesch'* kontrarevolutionära planer, och att ”vita” grupper i Bayern började beväpna sig. Något oväntat slutade han med påståendet att det var 90 procents chans att väpnade konflikter skulle uppstå och att ett krig mellan England och USA var så gott som oundvikligt. Han dolde inte att målet var ”att sätta massorna i rörelse”. Han angav till och med siffror: ”Jag hävdar att det idag i *das Reich* finns 2-3 miljoner icke kommunistiska arbetare, som kan påverkas av vår kommunistiska organisation, som kommer att kämpa under vår fana (...) till och med vid en offensiv aktion. Har jag rätt (...), måste vi ingripa genom aktioner, som kan vrida utvecklingen i gynnsam riktning för oss.”²⁸

Under diskussionen gjorde Paul Frölich ett närmast hysteriskt inlägg. Beträffande relationerna mellan ententen och Tyskland försäkrade han: ”Vi måste göra vårt yttersta för att åstadkomma en brytning, genom vår aktivitet och om nödvändigt genom en provokation.”²⁹ Han slog fast att det rörde sig om en fullständig brytning med det förgångna: ”Fram till nu har vår taktik gått ut på låta saker hända och i ett visst läge låta detta styra vårt handlande. I dag måste vi själva smida partiets och revolutionens öde.”³⁰

Att omsätta dessa ord i handling stötte emellertid på ett objektivi hinder: nästa vecka var det påskhelg och fabrikena var stängda mellan den 25 och 28 mars. Men då fick man använda tiden till en vecka av förberedelser.

Marsaktionen (Märzaktion)

Det var då, mot slutet av sammanträdet, som en nyhet anlände som vände upp och ner på alla ”revolutionsplaner”. Även ”kontrarevolutionen” hade utarbetat planer. Det preussiska Sachsens *Oberpräsident*, socialdemokraten Otto Hörsing, hade just tillkännagett att han tänkte ockupera flera industriregioner, bl a gruvsektorn i Mansfeld-Eisleben, i syfte att ”sanera” dem. Officiellt handlade det om att sätta stopp för den banditverksamhet som organiserade skaror ägnade sig åt, för vanlig kriminalitet som stölder och sabotage eller attacker mot vaktmanskapet på fabrikena. I själva verket var syftet antagligen att avvärja de arbetare, som behållit vapnen alltsedan motståndet mot Kappkuppen. Den amerikanske historikern Werner Angress har gjort följande skarpsynta kommentar: ”Det tillfälle partiledningen så ivrigt väntat på hade kommit, men för tidigt och i en oväntad region. Kommunisterna tvingades plötsligt ta itu med en oförutsedd händelse, där det var deras motståndare som tagit initiativet.”³¹

I och med att den preussiske kommissarien för den allmänna ordningen, Dr Weissmann, ingrep i Hörsings operation kan man fråga sig om det bara rörde sig om en lokal händelse eller om de preussiska ledarna, på grundval av informationer från sin säkerhetstjänst om kommunistledarnas planer, hade bestämt sig för att ge dem det gyllene tillfälle de drömt om och sedan få en verklig förevändning för att slå tillbaka hårt. Den lokala operationen blev nu en operation med stöd av staten sedan en bomb exploderat vid det vördnadsvärda Siegessäulemonumentet i Berlin, ett dåd utfört av en kommunistisk *free-lance*. Den 19 oktober gick Hörsings polisstyrkor, under beskydd av den preussiske inrikesministern Severing, in i zonen kring Mansfeld-Eisleben. Det uttalade målet

²⁸ Leviarkiven, s. 83/9.

²⁹ *Ibidem*, s. 239.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ W Angress, *Stillborn Revolution*, s. 126.

var ”att avvärpa” väpnade skaror. Centralkommittén hade blivit informerad i slutet av sitt möte. Radek berättade att Frölich ”studsat upp som en löjtnant i kavalleriet” och omedelbart slagit fast: ”Från denna dag bryter vi med partiets tradition. Hittills har vi avvaktat, men nu tar vi initiativet, nu tvingar vi fram revolutionen.”³²

Entusiasmen bland offensivteorins nyomvända anhängare är lätt att förstå. Distriktet Halle-Merseburg, där den berörda regionen ingick, var en bastion för VKPD. Vid valen till *Landtag* den 20 februari 1921 hade partiet fått 197 113 röster, socialdemokraterna 70 340, USPD 74 754. I samma region räknade VKPD 66 000 medlemmar, socialdemokraterna mindre än 6 000, USPD mindre än 15 000 och KAPD 3 200. Bland de 22 000 arbetarna på Leuna, det stora kemiföretaget i området, hade VKPD 2 500 medlemmar och en arbetarförening med 8 000 medlemmar. Ledarna i Halle-Merseburg fick detaljerade anvisningar: utropa generalstrejk så fort polisen kommit in på fabriken och förbered väpnat motstånd. Hörsings operation blev den perfekta förevändningen i avsaknad av den internationella krisen. Dagen därpå ljöd inbördeskrigets trumpeter i *Die Rote Fahnes* spalter, majoritetssocialisternas gäng fördömdes men också ententen, även *Orgesch* – den nationalistiska terroristorganisation som var beväpnad till tänderna medan arbetarna stod med bara händer och blottade bröst, samt Bayern som blivit ett fäste för de vita. Texten, som var skriven av Béla Kun, innehöll en berömd mening: ”Varje arbetare måste helt enkelt strunta i lagarna och gripa tag i ett gevär överallt där han kan komma över ett.”³³

Den 20 mars löd rubriken i *Die Rote Fahne*: ”Hörsing beordrar sitt mördarband att gå in!”. I samma nummer fanns en speciell ledarartikel med rubriken: ”Den som inte är med mig är mot mig – Ett ord till socialdemokratiska och oavhängiga arbetare.” Där räknades upp allt kommunisterna krävde av de andra för att acceptera dem i gemensam kamp, en text av sådan enfald att Paul Levi betecknade den som ”en krigsförklaring mot fyra femtedelar av de tyska arbetarna redan vid början på aktionen”, medan rubriken i socialdemokratiska *Vorwärts* löd ”Moskva behöver kadaver”.

Från det ögonblick aktionen igångsatts hade ledningen tagits över av en mindre grupp med de tre representanterna för exekutivkommittén, Hugo Eberlein i egenskap av ledare för det underjordiska partiet, Frölich och Walcher, som svarade för kontakterna med tidningarna och att föra ut direktiven. Guraliskij, som gick under namnet ”kamrat Schmidt”, befann sig i Sachsen och Pogány, som nu hette Berger, i Hamburg. Béla Kun hade stannat kvar i Berlin i spetsen för en aktionskommitté med två medlemmar från KPD och två från KAPD. Det har hävdats att de två representanterna för KPD var Stoecker och Thalheimer, men det har inte gått att bekräfta. Från den 18 mars hade distriktet i Halle-Merseburg fått uppdraget att organisera motståndet mot Hörsing: det var de som skulle ge order om att skrida till handling. VKPD hade överlämnat ansvaret i Halle åt två av sina lokala ledare, Adolf Lemck, fjärde sekreterare och ansvarig för jordbrukspolitiken men också chef för den militära apparaten där, samt Paul Bowitsky. Vid ett möte den 19, efter en rapport från Fred Oelssner som kritiserade ledningen för att agera utan att bekymra sig om att ha massorna med sig, diskuterade man hur man skulle kunna framkalla den revolutionära gnistan, vilket uppenbarligen inte var helt lätt. Flygbladen inleddes med en maning till motstånd mot polisen och avslutades med uppmaningen att upprätta proletariats diktatur. Historikern Stefan Weber har, utan att ange någon källa, skrivit att Manfred Stern, en ”militär specialist” från Komintern anlant från Moskva och nu befann sig i Mansfeldregionen. Kanske gjorde han det. Veckoslutet blev lugnt, men den 21 publicerade VKPD en appell till arbetarna där de uppmanades att inleda en generalstrejk och ”vara redo för alla eventualiteter”. Men strejken spred sig bara sakta.

Den 22 mars anlände Hugo Eberlein, ledare för *M-Apparat*, till Halle för att ta hand om det hela. För att få stöd bland massorna kom han till partikamraternas häpnad med det ena provokativa initiativet efter det andra som skulle kunna få dem att ilska till, som exempelvis förslaget att kidnappa Lemck och Bowitsky, eller att mitt i bebyggelsen spränga ett ammunitionståg, vilket

³² Radek, *Protokoll des III. Kongress*, s. 463.

³³ *Die Rote Fahne*, 20 mars 1921.

skulle göra det möjligt att anklaga polisen för att bära skulden för dödsoffren vid explosionen. Han misslyckades med allt detta av, som han skulle hävda, brist på lämpligt materiel.

Max Hölz ingriper

Men aktionen räddades av en verklig provokation. Max Hölz, hjälten från kampen mot Kappkuppen, dök upp i regionen fullt beväpnad för en ny upplaga av sin inkarnation som det tjugonde seklets tyske Robin Hood, ”kondottiär med socialt samvete och en upprorsmans temperament, som slåss för de fattiga och förtryckta”.³⁴ Från den 22 fanns han vid nedgångarna till gruvorna, fick med sig unga arbetare till marknaderna, där de avväpnade polisen och gav dem en omgång. Natten mellan den 22 och 23 omvandlades strejken på initiativ från honom till inledningen till ett uppror. Han ledde ett kommando på mellan 200 och 400 man. I sina memoarer har Margarete Buber-Neumann skildrat hur de unga tyska kommunisternas hjärtan klappade för denne hjälte. Kommunisterna lyckades bilda egna väpnade avdelningar och satte en ”kontrollant” vid Hölz’ sida. Det var journalisten Josef Schneider, som inte kunde göra annat än att lyda Hölz, vilket inte var problemfritt. Regionen var i sin helhet i händerna på Hölz och dennes anhängare, som plundrade, stal, rensade bankerna – 20 000 mark togs på Kreditanstalt – utkrävde lösesummor av industrimän och köpmän. Man öppnade fängelserna och släppte ut fångarna, sprängde byggnader och tåg, delade ut bytet bland arbetslösa och skaffade utrustning åt KAPD. Hölz’ excesser – som många kadrer inom kommunistpartiet ogillade – och de ständiga friktionerna mellan KAPD och VKPD skapade ett tillstånd av extrem förvirring. Läget hade helt glidit de lokala ledarna för VKPD ur händerna och de avgörande faktorerna utgjordes av Hölz och hans band samt andra väpnade grupper som organiserats av Karl Plättner, en annan man inriktad på ”stadsgerilla”, som hade tillhört KAPD och specialiserat sig på ”exproprieringar”. Snart var fabrikerna vid Leuna, 22 000 anställda och regionens proletära fyrbåk, ute i strejk. Strejkkommittén, som leddes av KAPD-medlemmen Peter Utzelman, alias Kempin, var i praktiken kluven i två delar.

De 2 000 arbetare som hade skaffat vapen stannade kvar på fabriken med vapen i hand, medan de mest aktiva gav sig iväg för att föra krig med Hölz eller Plättner.

Oron spred sig till Hamburg, dit partiledningen skickat Paul Frölich. En ny front öppnades när arbetslösa ledda av medlemmar av VKPD invaderade skeppsvarv som Bohm och Voss, Vulkan och Deutsche Werft. Våldsamma sammanstötningar med polisen krävde mer än 20 döda och flera hundra skadade. Striderna leddes av VKPD-distriktets ordförande, hamnarbetaren Ernst Thälmann och av dess sekreterare, läraren Hugo Urbahns. Undantagstillstånd utfärdades i Hamburg.

KPD uppmanar till generalstrejk

Den 24 mars replikerade partiledningen med en uppmaning till generalstrejk i hela landet. Denna gång var motståndet starkt. En av de mest färgstarka var metallarbetaren Henrich Malzahn, revolutionär arbetare och gammal facklig förtroendeman samt facklig sekreterare i VKPD. Han förutspådde att kommunisterna med en sådan paroll skulle bli fullständigt isolerade. Efter att ha förlorat omröstningen böjde han sig och for för att organisera generalstrejken i Ruhr. I själva verket kunde det inte bli någon generalstrejk där heller när uppmaningen kom från ett minoritetsparti som dittills hade gjort allt för att isolera sig.

Torsdagen den 24 mars skulle kommunisterna med alla medel, inklusive våld, försöka utlösa generalstrejken. Medlemsavdelningar försökte inta fabriker genom överrumpling och hindra vad de betecknade som ”gula”, dvs den enorma massan av icke kommunistiska arbetare, från att komma in där. På andra ställen gick grupper av arbetslösa till attack mot arbetare som befann sig på sina arbetsplatser eller var på väg dit. I Berlin blev det incidenter vid flera stora företag, i Ruhr och Hamburg jagades arbetslösa och hamnarbetare bort från kajerna, som de ockuperat, efter en häftig skottlossning. Resultatet var magert: 200 000 strejkande enligt pessimisterna, en halv miljon enligt optimisterna. En del bakslag var svidande, som för Wilhelm Sült, som inte lyckades få med sina arbetskamrater på elverket. VKPD:s och KAPD:s

³⁴ E Anderson, *Hammer or Anvil*, s. 80.

gemensamma demonstration samlade inte ens 4 000 i Lustgarten, medan VKPD bara några veckor tidigare fått 200 000 röster där vid valet. I Berlin strejkades det nästan inte alls.³⁵

Gamle Däumig svor över en partiledning, som kastade ut olika grupper av proletärer mot varandra. Men kommunisternas tidningar badade i patos. Ledarartikeln i den tidning som uppmanade till strejk avslutades på följande vis: ”De proletära bataljonerna i centrala Tyskland är redo till strid. Tyska arbetare, visa er revolutionära solidaritet, anslut er till era bröder, skaka av er likgiltigheten, gör er av med era fega och förrädiska ledare och kämpa – eller dö.”³⁶

Men ledarna för väpnade kommunistiska avdelningar, som Otto Bechstedt i Mansfeld, hade redan börjat förhandla om lokalt eldupphör. Marsaktionen upplevde sina sista dagar. Ett möte mellan ”befälhavaren” Lemck, med den ”politiske kommissarien” Bowitsky vid sin sida, och Max Hölz för att öppna fabrikerna i Leuna ledde inte någonstans. Leuna utsattes för bombardemang – man räknade till ett trettiotal döda bland de inestängda försvararna – och intogs sedan av polis och armé och nästan alla försvarare fängslades under vidriga förhållanden. Ett pris på 185 000 mark hade satts på Max Hölz’ huvud, han tillfångatogs, flydde och tillfångatogs igen. Han dömdes till livstids fängelse. Vid partiledningens möte den 30 mars krävde Paul Franken, som hade anlänt från Rheinlandet, att aktionen skulle avbrytas. Han fick stöd av Brandler, Stoecker, Thalheimer och Heckert. Men man avvaktade med beslutet för att kunna kontakta de sju frånvarande. Den 30 mars skrev *Die Rote Fahne*: ”Skam över den arbetare som i dag fortfarande håller sig undan; skam över den som ännu inte förstått var hans plats är.”

Inte förrän den 1 april gav ledningen order om att avbryta strejken, en aktion som sedan länge var utsiktslös, men som genomförts av en handfull modiga och uthålliga. Kvällen innan hade Wilhelm Sült, som arresterats vid ett kommunistiskt möte med ombud vid olika företag i Berlin, dödat under ett påstått ”flyktförsök”, precis som Liebknecht, Dorrenbach och Jogiches tidigare. Sült var en av kommunistpartiets mest populära arbetaraktivister. Béla Kun och hans medarbetare kunde utan svårigheter ta sig tillbaka till Moskva, i varje fall den förstnämnde med flyg. Vi vet inte om Kun ansåg eller har sagt, att de tyska arbetarna, precis som de ungerska tidigare, brustit i medvetenhet och mod. Däremot vet vi att han in i det sista försvarade sina åtgärder och sin politik och att han fick utrymme att göra det. Efter Kominterns tredje kongress då hans stil inom det ungerska kommunistpartiet fördömdes förflyttades han till Ural och skulle inte dyka upp igen förrän 1924.

Mars och april i Moskva

De ryska tidningarna hade entusiastiskt och med sedvanlig försening följt striderna i Tyskland. Den 30 mars, i samma ögonblick som slutet var nära, hyllade *Pravda* under rubriken ”Den tyska revolutionen” det tyska proletariatet som gått ut i strid ”under parollen om allians med Sovjetryssland, under ledning av kommunister, för att hjälpa sovjetmakten” – en intressant tolkning. Enligt *Pravda* handlade det om ”en förening av strejk och väpnat uppror, den högsta kampform proletariatet känner till” och tidningen gav uttryck för sin glädje: ”För första gången har det tyska proletariatet rest sig under ledning av ett kommunistiskt parti med en halv miljon medlemmar.”

Men lögnerna höll inte. Knappt fem dagar senare ställde Steklov i *Izvestija* frågan om inte de tyska kommunisterna hade gjort sig skyldiga till ett allvarligt misstag genom att utan förberedelser försöka ta makten och om de inte därmed bar ansvaret för ett svårt nederlag.³⁷ Det gick fortfarande för sig att kalla sakerna vid deras rätta namn och det stod klart att man skulle göra en värdering av vad som skett.

Historien om krig och väpnade konflikter får ofta historikerna att göra en parallell mellan soldaternas och officerarnas mod och offervilja och enfalden hos de politiska och militära ledarna. Men det här var första gången en sådan kontrast framgick under arbetarklassens strider och det var alls inte ärorikt för den nybildade Kommunistiska internationalen.

³⁵ P Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 484.

³⁶ *Die Rote Fahne*, 24 mars 1921.

³⁷ *Izvestija*, 4 april 1920.

11. Krympande marginaler

Marsaktionen 1921 blev något av en tropisk storm för VKPD och ruinerna anhopade sig där den dragit fram. Mellan den 17 mars, då *Oberpräsident* Hörsings polistrupper gick in i Mansfeld-regionen, till den 1 april, då kommunistpartiets ledning publicerade appellen från exekutivkommitténs sändebud, hade flera års ansträngningar tillintetgjorts. Efter att nätt och jämt ha fötts var drömmen om ett massparti i Tyskland över, skövlad och betrampad. Internationalen, drabbad av missmod, skulle nu krympa snabbt.

Repression och brytningar

Ordningmakten och ledningen för de tyska kommunisterna delade ansvaret för detta. Organisationer som *Schupo* och *Sipo* hade inte precis gått fram milt i centrala Tyskland och hade flera dödsoffer på sitt konto, fångar som sköts ned när de gav sig eller som rent av dödades i fängelserna. *Der Landtag* hade tillsatt en utredning, som uppmärksammade det hela, men ingen ställdes till svars för att ”upprätthållandet av ordningen gått till överdrift”. Fackföreningsledaren Wilhelm Sült, som dödates av en fångvaktare under ”flyktförsök”, hade plågats till döds i flera timmar utan att ha fått någon vård. Hans mördare, som identifierats och arresterats, frigavs slutligen. Förlusterna i strid var svåra att uppskatta. Det cirkulerade uppgifter om 145 döda och 3 470 tillfångatagna bara i centrala Tyskland.¹ Vi förfogar inte över någon statistik som gör det möjligt att uppskatta antalet sårade. En officiell källa i den preussiska regeringen uppger att 4 000 upprorsmän hade dömts till cirka 3 000 års fängelse och straffarbete. Fyra dödsdomar och åtta livstidsdomar hade avkunnats. Enligt kommunisterna arresterades 6 000 upprorsmän, varav 1 500 frigavs inom några veckor medan 4 300 ställdes inför specialdomstolar, som frikände 500 medan resten blev dömda.² Huvuddelen av de anklagade dömdes redan före juni månads utgång: Fyra till döden, 400 till 1 500 års fängelse, 500 till 800 år, åtta till livstids fängelse.³ Partiets ordförande, Brandler, dömdes till fem års fängelse för ”högförräderi”.

Vi står inför samma svårigheter när det gäller siffror över hur många arbetare som kastades ut på gatan för att ha deltagit i strejken. Vi har bara spridda och emellanåt osäkra uppgifter. 459 i Remscheid, 500-1 500 i Hamburg, 2 000 i Leuna. Men det är känt att många arbetsgivare utnyttjade tillfället för att ”städa upp” och bli av med besvärliga agitatorer. Det fanns också, och kanske framför allt, vad Sigrid Koch-Baumgarten kallar ”partimedlemmarnas massflykt”. En veteran har berättat att partiet vid hans fabrik i Barmen haft 35-40 medlemmar bland 100 anställda. Samma dag som generalstrejken inleddes ställdes de på gatan. Vad beträffar hela medlemsantalet skulle det från strax innan aktionen inleddes i mars till slutet av 1921 ha minskat från 359 613 till 180 443, den senare siffran betraktas av kännare som högre än det verkliga antalet, som torde ha rört sig någonstans mellan 135 000 och 150 000. Under alla omständigheter förlorade VKPD veckorna efter marsaktionen ungefär hälften av sina medlemmar. Andelen varierar givetvis från region till region: i Hamburgdistriktet förlorade man hälften av medlemmarna, två tredjedelar i centrala Tyskland, någonstans däremellan i Rheinland-Westphalen med toppar som Remscheid, där man förlorade 12 000 medlemmar och bara hade kvar 4 000.

För att göra det möjligt för läsaren att bättre förstå skadan på lång sikt och det moraliska slag som drabbade de tyska kommunisterna genom en hemlig hand styrd från Moskva, är det på sin plats att påminna om att medlemmarna på basnivå och flertalet kadrer alls inte upplevt marsaktionen på det sätt som beskrivits här. De var okunniga om Béla Kuns och hans vapendragares närvaro samt den ledande roll som aktionskommittén och de underjordiska organen spelade. De hade trott på det man sagt till dem, på de brott som begåtts mot dem, på de segrar de skulle hemföra, på de stora faror som man sade hotade och på de mål man fastställt för dem, och slutligen på den sak som de kämpade för på kort sikt; att försvara det hotade Sovjetryssland genom att tvinga fram en framryck-

¹ Det handlar om polismannen W Drobnigs uppskattning, citerat i S Weber, *Ein kommunistischer Putsch?*, s. 179.

² *Ibidem*, s. 177.

³ *Ibidem*.

ning som skulle leda till en världsrevolution. När sanningen uppdagades blev det ett mycket hårt slag för dem, så hårt att en del varken såg eller hörde det, förnekade det och valde att under resten av sina liv blunda för all omvärdering. Andra hade hört det och bara känt den enorma smärtan över att upptäcka att det hade varit motståndaren, den socialdemokratiska fienden, som talat sanning. Många upphörde att tro på något över huvud taget under återstoden av sina liv. Alla de modiga kämpar som uppfyllt en plikt som de uppfattat den, för en strid som de ansåg nödvändig, hade fått sår som inte gick att läka.

Men, som en hyllning till ämnet för denna bok kan tilläggas att det ändå var tack vare Internationalen som en diskussion kom till stånd och gjorde det möjligt att närma sig en kunskap om vad som verkligen skett, om den roll man hade tilldelats; den enda möjliga trösten för kämpar som blivit svikna.

Vädjan till Lenin

Till en början försökte ledningen komma undan sitt ansvar. Vid ett möte med förtroendevalda i Berlin den 7 april presenterade Friesland en rosafärgad version. Han försäkrade att striderna i centrala Tyskland inletts mot ledningens vilja och anvisningar. Det hade förekommit klumpiga och felaktiga formuleringar i *Die Rote Fahne* för att inte tala om KAPD:s terrorism och provokationer. Men hans sammanfattning var ungefär densamma som Kuns apropå den ungerska revolutionen; skulden för katastrofen lades på arbetarna: ”Skulden faller på arbetarmassorna, som inte insåg läget och inte kom med det svar de borde.”⁴

Som vi sett hade Paul Levi gett sig av övertygad om att inget kunde inträffa före påsk. I Wien blev han informerad om den katastrofala kurs som inletts några dagar efter hans avgång. Han skyndade sig tillbaka till Berlin och började försöka reda ut vad som inträffat. Han blev fullkomligt tillintetgjord av vad han fick veta, hans värsta farhågor hade besannats, dvs att Kun och hans medarbetare skulle använda sig av provokationer för att ”tvinga igenom” revolutionen. Clara Zetkin skulle senare berätta för Lenin om Levis reaktion: ”Han skakades i sitt innersta av denna olycksaliga marsaktion. Han var övertygad om att den på ett helt osannolikt sätt hade satt partiets existens i fara och förskingrat allt som Rosa, Karl och Leo och många fler gett sina liv för. Han grät bokstavligen av smärta vid tanken på att partiet gått förlorat.”⁵

Hans första reaktion var att vända sig till Lenin och förse denne med alla fakta han hade till sitt förfogande. Han redogjorde för de samtal Béla Kun haft med honom själv och med Clara Zetkin om nödvändigheten av att ”lätta på trycket” mot Ryssland genom aktioner i Väst och inleda kampen för att störta regeringen. Därefter redogjorde han för aktionen och underströk att det inte förekommit några partiella aktioner från proletariatet utan enbart ”privata initiativ från partiet”. Han ansåg att partiet var hotat och begärde därför ett ingripande av Lenin, tveksam som han var över hur insatt denne var i detaljerna i Kominterns politik. Han bad honom tänka igenom det hela och eventuellt agera i enlighet med vad han funnit. Paul Levi försäkrade Lenin att han för egen del skulle hålla sig helt neutral, den position han talat om med Radek; eventuellt skulle han skriva en broschyr men, försäkrade han, ingen kritik mot partiets nya ledning eller Internationalen skulle framföras.

Sammanstötningar inom apparaten

Internationalens exekutivkommitté sammanträdde medan Paul Levi arbetade med sin broschyr. Mötet karakteriserades av en våldsam attack från Radek, som framträdde som helt oförsonlig i kampen mot ”leviterna” och förordade ett ”förebyggande krig” mot vad han kallade högern, försökte framställa den som skyldig till nederlaget, fördömde i våldsamma ordalag de fem som avgått och deras mensjevnikiskt reformistiska inställning. Wilhelm Koenen godkände majoritetens resolution, medan Brass och Curt Geyer i ett uttalande avvisade alla anklagelser mot Levi och hans kamrater. Exekutiven vände sig i en högtidligt formulerad text till det tyska proletariatet, försäkrade

⁴ Leviarkiven, s. 83/9.

⁵ C. Zetkin, *Souvenirs sur Lénine*, s. 43.

att det ”agerat klokt” och ”vänt ett nytt blad i den tyska arbetarklassens historia”. Texten var daterad 6 april och publicerades i *Die Rote Fahne* den 14.

Under tiden hade Paul Levi inte kallats till centralkommitténs hemliga möte den 6 april, vilket Clara Zetkin informerade honom om. Han var fortfarande medlem av centralkommittén, han hade bara avgått från ”centralen”, i likhet med Clara Zetkin, som däremot fått kallelsen. Men det handlade inte om något misstag. Partiledarna, som vederbörligt blivit uppläxade av exekutivens sändebud, hade medvetet valt att hålla den person utanför, som de hade allt att frukta av och som de fått sig presenterad som en fiende till Internationalen och opportunisternas talesman. Och nu var de på väg att sätta sig över partiets regler och stadgar. De visste antagligen att de nästan säkert kunde råka ut för Lenins vrede, men Radek hade försäkrat att denne var fullt sysselsatt med politiska problem i Ryssland och inte hade tid med frågorna inom Internationalen eller ens läget i Tyskland. De vägrade således att kalla in Levi, inte bara när denne bad om det, utan också under sammanträdet med centralkommittén då Clara Zetkin tog upp förslaget – och de var medvetna om att detta skulle sätta spår.

Den gamla damen var besluten att ta strid. Efter en defensivt hållen rapport från Brandler, som hävdade att linjen varit korrekt, gick hon till motattack med full kraft. Hon hävdade att man använt extremistiska paroller som inte var anpassade till läget och fördömde ”den revolutionära gymnastik” som ledningen ägnat sig åt. Hon avslutade med att lägga en motion som klandrade ”centralen” och krävde inkallande av en extra kongress. Diskussionen blev kort: snarast rena avrättningen. Den gamla damens motion avvisades med 43 röster mot 6 och 3 nedlagda. En motion från ledningen antogs däremot med 26 röster mot 14. Där fastslogs att läget krävt ett revolutionärt initiativ av proletariatet, självständigt agerande och motattack. Centralens politik hade varit korrekt, men hade misslyckats genom ”massornas passivitet”, dessa hade varit knäckta av arbetslösheten och socialdemokraternas demagogi. I brist på ett inbördeskrig i landet planerade centralkommittén nu ett inbördeskrig inom partiet, och partiledningens motion fördömde den passiva eller aktiva oppositionen från ”vissa kamrater”, gav centralen i uppdrag att försätta organisationen i högsta stridsberedskap och fattade en rad nödvändiga beslut i detta syfte, till att börja med rätten att genomföra uteslutningar. Centralkommittén uteslöt en av sina ledamöter, Max Sievers, för disciplinbrott.

Knappt hade han blivit informerad om vad som hänt på centralkommitténs möte förrän Paul Levi gjorde exakt vad han lovat Lenin att inte göra. Vid ett kademöte den 7 april attackerade han ledningen och, utan att direkt utpeka den, exekutiven. Han slog fast att det inte bara handlade om det tyska partiets framtid utan även Internationalens. Under marsaktionen hade två uppfattningar stått mot varandra, Marx', vars syn han delade och som gick ut på att proletariatet är revolutionens drivkraft, och Bakunins, att partiet har rätt att agera på egen hand. Den senare uppfattningen hade fått råda. Paul Levi sade att det var fel att tro att ett parti kunde ”göra revolution” över proletärens huvuden och att det var ödesdigert att tro att man kunde organisera strejker mot proletariatets majoritet. Marsaktionen hade rest en mur av misstro mellan kommunisterna och resten av arbetarklassen i ett läge då bourgeoisien, som fallet med fascismen i Italien visat, inlett en motattack.

Den offentliga debatten

Det var mellan den 2 och 4 april som Levi hade skrivit den broschyr han nämnt för Lenin. Han hade visat den för Clara Zetkin, som tyckte att den ”helt enkelt var utomordentlig”, men det är svårt att påstå att den inte innehöll något angrepp på ledningen. Levi verkar ha bestämt sig för att publicera den efter centralkommitténs möte och resultatet av det. Den utkom den 12 april. Den hade titeln *Unser Weg – Wider den Putschismus* (Vår väg – Mot kuppmentaliteten). Denna lidelsefulla pamflett var på samma gång en genomgång av författarens uppfattning om revolutionen. Levi ansåg att ”de objektiva villkoren” för revolutionen, dit han räknade existensen av en Kommunistisk international, var för handen. Samma gällde dock inte de subjektiva villkoren: kommunistpartiet var ännu bara en minoritet inom proletariatet. Levi erinrade om att Lenin under dessa omständigheter ansett revolutionen omöjlig och räknade upp de villkor som fattades i Tyskland. Han påminde om att kommunistpartiets arbete under dessa år bestått i att skapa möjligheter till kamp ”genom sina

klara och beslutsamma ingripanden, *sin kraftfulla och djärva agitation och propaganda*, det intellektuella och organisatoriska inflytande det erövat bland massorna, kort sagt, med *politiska medel*".⁶

Det var denna tradition som nu attackerades av de som uppmanade till en brytning med det förgångna, att överge "passiviteten", till "propagandistiska" aktioner, osv. De ansåg också att man kunde skapa möjligheter till strid med våldsamma metoder, genom provokation. Efter, utan att nämna några namn, ha gett en mängd exempel på vad han såg som de mest skandalösa deklARATIONERNA eller initiativen från ledarna för denna linje skrev han att "ett massparti går inte att leda på samma vis som Ludendorff ledde den kejsrerliga armén, det går inte att leda arbetaraktivister utan att ta hänsyn till stämningarna bland dem, stämningar som de har gemensamt med majoriteten av klassen, band som förenar dem med övriga arbetare som de lever och kämpar tillsammans med".⁷ Hans slutsats löd: "Marsaktionen var historiens största bakunistiska kupp".⁸ Men ledningen i Tyskland bar inte ensam ansvaret, för det var inte den som kommit på detta initiativ: "Kommunistiska internationalens exekutivkommitté bär, utan att det är möjligt att gå in på några detaljer, åtminstone en del av ansvaret."

Det viktiga var sagt. Levi talade om svårigheterna i kommunikationerna med Moskva, om användandet av sändebud som inte var de bästa utan på sin höjd medelmåttor. I en anspelning på Béla Kuns kortvariga "förvisning", helt genomskinlig för den initierade, talade Paul Levi om dessa män som "*Turkestanerna*". I en obeveklig anklagelseakt, där han samlat ihop det material som var tillgängligt, visade han att "det saknades en politisk ledning från centrum": "Exekutiven arbetar mer eller mindre som en tjeka som uppträder utanför Rysslands gränser – ett omöjligt förhållande. Att då kräva att detta ska ändras, och att ledarskapet i vissa länder inte får tas över av inkompetenta delegater med inkompetent handlag, att kräva ett politiskt ledarskap och protestera emot en partipolis, är inte samma sak som att kräva självstyre."⁹ Det står klart att Paul Levi hade rätt på i varje fall en punkt: han ifrågasatte inte Internationalens principer. Tvärtom. Exekutiven såg sig föranleden att försvara sitt skinn eller, om man så vill, sin auktoritet. Enligt den visade Levis broschyr att skälen till hans avgång, som man kallade "desertering", inte stod att finna i någon oenighet om politiken i Italien, utan i hans "opportunistiska vacklan om vilken politik som skulle följas i Tyskland och internationellt".

"Centralen" kände sig uppmuntrad och den 15 april uteslöt man Levi ur partiet, inte på grund av hans kritik, hette det, utan på grund av "hans öppna stöd för fienden".¹⁰ Dagen därpå förklarade sig åtta tunga namn inom VKPD solidariska med honom. Det var Ernst Däumig, Clara Zetkin, Otto Brass, Adolf Hoffmann, som lämnat "centralen" tillsammans med honom, Curt Geyer, partiets representant i Moskva, samt tre metallarbetare, veteraner från de Revolutionära förtroendemännen och ansvariga för det fackliga arbetet, Heinrich Malzahn, Paul Neumann och Paul Eckert. Samma dag avslutade Lenin sitt svar till Levi och Clara Zetkin. Han medgav sin okunnighet men visade ingen skepsis beträffande deras avslöjanden: "Jag har inga svårigheter att tro att exekutivkommitténs representant försvarade den idiotiska taktiken som var alltför långt till vänster – att genast gå till handling 'för att hjälpa ryssarna': denne representant är mycket ofta alltför långt till vänster."¹¹ Men han kritiserade sina brevkontakter för att de avgått:

Men att lämna centralkommittén?? Det var hursomhelst det värsta misstaget! Om vi finner oss i vanan att medlemmar i centralkommittén avgår när de hamnar i minoritet, så kommer kommunistpartiet aldrig att utvecklas normalt eller bli starkt. Istället för att avgå hade det varit bättre att diskutera denna kontroversiella fråga flera gånger *tillsammans* med exekutivkommittén. Nu vill kamrat Levi skriva en pamflett... Jag är övertygad om att det är ett stort misstag! Varför inte vänta? Kongressen öppnar här den

⁶ P Levi, *Unser Weg*, s. 33. [svensk översättning: [Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#)]

⁷ P Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 494. [svenska: [Den tyska revolutionen – Märzaktion](#)]

⁸ P Levi, *Unser Weg*, s. 29.

⁹ *Ibidem*, s. 55.

¹⁰ *Die Rote Fahne*, 16 april 1921.

¹¹ Citerat av P Broué, *Revolution en Allemagne*, s. 498. Lenin, *CW* 45, s. [Brev till Clara Zetkin och Paul Levi](#)

1 juni. Varför inte ha en privat diskussion här *innan* kongressen? Utan offentlig polemik, utan utträden, utan pamfletter om meningsskiljaktigheter. Vi har så ont om beprövade och härdade krafter att jag blir verkligt ilsken när jag hör kamrater som förkunnar att de avgår, etc. Vi behöver till varje pris göra allt som är möjligt och en del som är omöjligt för att undvika utträden och förvärrade motsättningar.¹²

Men det var redan för sent. Levi hade publicerat sin broschyr och blivit utesluten. Det var förmodligen i samma ögonblick som Béla Kun, som stängt in sig i en lägenhet i Berlin för att tillsammans med Frölich och Thalheimer skriva en broschyr, där de rättfärdigade ”offensivteorin”, kallades tillbaka till Moskva på Lenins order. Thomas, som tidigare förgäves krävt att han skulle återkallas, tycks jubla när han berättar: ”(Han) tog flyget till Moskva. Där blev det liv i luckan. Jag vet inte exakt vad som hände, men jag vet att Lenin tog eld. Kun fick en hjärtattack; efter mötet med Lenin föll han ihop på gatan. Han fick bäras hem och blev sängliggande. Moskva krävde en räfst. Alla som varit inblandade i affären blev inkallade.”¹³ Det var inledningen till en bestraffning, som dock inte alls skulle bli så sträng.

Konfrontation: Vad var brottet?

Ledningen för det tyska partiet förutsåg svårigheter och gjorde en liten eftergift. Den gick med på att Paul Levi själv skulle få presentera sitt överklagande av uteslutningen inför centralkommittén. Han framträdde den 4 april med sedvanlig pondus och lät sedan publicera sitt inlägg i en broschyr med titeln *Was ist das Verbrechen? Die Märzaktion oder die Kritik daran?* (Vad är brottet? Marsaktionen eller att kritisera den?) Denna text har speciellt intresse, eftersom flera kommentatorer fortsatt att upprepa att brytningen mellan VKPD och Paul Levi var en brytning med en representant för den luxemburgistiska traditionen. Det är riktigt att Paul Levi var en av dem som hållit fast vid Rosa Luxemburgs tänkande och tradition, men också att han under denna framstående socialists sista dagar förmått visa det originella i sitt eget tänkande och sin personlighet. Den revolutionära tradition han försvarade mot sina vedersakare i centralkommittén var också ett försvar av den bolsjevikiska tradition de hade trampat på. Alla hans svar på försöken att påtvinga honom en disciplin, som han betraktade som rent formell, och som användes för att motivera uteslutningen, var hämtade ur den bolsjevikiska, senare den kommunistiska, strömningens historia.

Levi anklagades för att ha publicerat texter, där han använt sig av protokoll från interna partimöten. Det hade Lenin också gjort, replikerade han, under polemiken mot Zinovjev och Kamenev strax efter Oktoberrevolutionen 1917. Han erinrade om att han, för att inte skada sina kamrater och centralen, inte velat offentliggöra det våldsamma brev han skrivit från fängelset sedan de gjort gällande att arbetarklassen inte skulle röra ett finger mot Kappkuppen 1920. Men trots hans uttalade vilja hade brevet publicerats av exekutiven, på förslag av Zinovjev, i tidskriften *L'Internationale communiste*, fastän det var avsett som en intern kritik av ledningen. Han anklagades för att ha tagit avstånd från centralens äventyrspolitik 1921 medan han tigit om de misstag Rosa Luxemburg gjort i januari 1918. Han svarade då att även de breda massorna tog miste och att bara en liten klick, som såg sig som ofelbar, hade drivit massorna i Berlin ut i en massaker. Beträffande anklagelserna om att ha attackerat sina egna kamrater i den broschyr, som publicerats den 8 april – när striderna avslutats och inte innan som det påstods – nöjde han sig med att citera hur de ryska tidningarna upprepat Zinovjevs uttalande på det ryska partiets tionde kongress: ”I Tyskland har vi inlett kampen mot Levi.”¹⁴

De idéer han därefter presenterade om ömsesidig kritik och hur sådan kritik skulle publiceras, utgjorde ett försvar av och en illustration till vad som varit bolsjevikernas tradition i frågan: när ett parti är i fara är den högsta plikten att tala, att säga sanningen för att skydda partiet. Det skulle vara orimligt att ha en diskussion mellan kommunister och ta skydd bakom arbetarna, som i själva verket hade mycket att lära av denna ömsesidiga kritik. Och sedan påminde han sina domare om att

¹² *Ibidem*, s. 498. CW 45, s. 124-5 [Brev till Clara Zetkin och Paul Levi](#)

¹³ P Levi, ”Kamrat Thomas’ berättelse”, *Contributions*, s. 26.

¹⁴ *Was ist das Verbrechen*, s. 43.[Levi, [Vad är brottet: Marsaktionen eller att kritisera den?](#)]

”partiet finns till för proletariatet, inte tvärtom.”¹⁵ ”Om det finns några lärdomar att hämta ur denna Marsaktion är det att detta inte kan ske på annat vis än att massorna får reda på och kan diskutera misstagen på det mest omfattande och öppna sätt.”¹⁶

När han slutligen preciserade vilken sorts parti, som nu behövdes i länder som Tyskland, där läget var helt annorlunda än i tsarens Ryssland, gjorde han det utifrån den mest renodlade marxistiska tradition:

I en demokrati, dvs vad man menar med demokrati under bourgeoisins välde, tar sig arbetarnas organisering andra former än i en feodal agrar stat, under absolutistiskt envælde. Därför kan organisationsformen i Västeuropa bara vara ett öppet massparti och dessa *öppna masspartier* kan bara röra sig i den osynliga vätska de badar i, det psykologiska samspelet med resten av den proletära massan. De sätts inte i rörelse på kommando; de rör sig med rörelsen inom de proletära klasserna själva, som de också måste kunna vägleda och ta ledningen över. De är ömsesidigt beroende av varandra och därför, kamrater, var det ett ödesdigert misstag när centralen, vars initiativ var allt annat än revolutionärt, sopade bort alla de frågor som uppstått.¹⁷

I en kort kommentar i förbigående pekade han också på faran av att kommunistpartiet utvecklas till ett vertikalt indelat arbetarparti efter sociala skiljelinjer. Allmänt sett tog den värtalige Levi flera poäng och framställde sina motståndare i ett löjets skimmer. Således citerade han ett långt stycke av en författare, som slagit fast, att det inte gick att ta ut avantgardet i avgörande strid innan de breda massorna i varje fall visat sig sympatiskt inställda, ett annat handlingssätt skulle inte bara vara dåraktigt utan brottsligt. Han tillade: ”Den man som skrivit detta har haft turen att ännu inte bli kallad ’levit’ av er. Det rör sig om Lenin.”¹⁸

Verbal yra om offensiven

Under en tid såg det ut som om offensivteorin sanktionerats genom det nederlag den lett till. Den blev en ny sorts trosuppfattning, en uppenbarad dogm. När Friesland fick veta att exekutiven bara hade uteslutit Levi för disciplinbrott, sade han sig beklaga det: ”En hel världsuppfattning skiljer oss från honom.”¹⁹ Problemen uppstod när man skulle definiera teorin på ett enkelt sätt. Vänsteristerna, gamla som nya, överträffade varandra genom enfalden i sina banaliteter. Maslow: ”Ett parti på defensiven är ett socialdemokratiskt parti.”²⁰ Ruth Fischer: ”Ett parti med 5 000 medlemmar som inte tar strid kan inte bli annat än en dypöl och det är också vad som hänt.”²¹ Arthur Rosenberg: ”Det är ett uppror när man lyckas och en kupp när man förlorar.”²²

Thalheimers teser var något mer sofistikerade men gick ut på samma sak, eftersom de beskrev läget som en följd av den tyska bourgeoisins kris. Denna var tvungen att dels stärka den ”vita” kontrarevolutionen, dels upprätthålla banden till socialdemokratin för att uppnå en kompromiss med ententen på proletariatets bekostnad. Därför måste detta visa sig aktivt ... och gå till offensiv om det inte ville bli passivt. Enligt hans teser hade marsaktionen, trots misslyckandet, klarlagt positionerna för alla existerande krafter, visat deras verkliga natur, och framför allt partiets plikt att ”stå fast vid den revolutionära offensivlinje, som låg till grund för marsaktionen och beslutsamt och med tillförsikt gå framåt längs denna väg.”²³

Från sitt berlinska gömställe bidrog Kun, under pseudonymen Franz Richter, till utgivningen av en broschyr med titeln *Taktik und Organisation der revolutionären Offensive, Die Lehren der März-Aktion* (Taktik och organisation under den revolutionära offensiven, lärdomar av marsaktionen).

¹⁵ *Ibidem*, s. 44.

¹⁶ *Ibidem*, s. 29.

¹⁷ *Ibidem*, s. 21.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Die Rote Fahne*, 10 maj 1921.

²⁰ Leviarkiven, s. 83/9.

²¹ R Fischer, ”Var marsaktionen ett *Bettelheimeri*?”, *Die Internationale*, nr 4, 1921, s. 126.

²² Leviarkiven, s. 83/9.

²³ ”Tesar om marsaktionen”, *Die Internationale*, n° 4, 1921, s. 126.

Han skrev där att de två framgångarna med marsaktionen hade varit att avslöja högeroppositionen i partitoppen och att ledarna för den var inkapabla att leda massorna. Han ansåg att en av förtjäns-terna också varit att partiet genomgått ”en organisk rening” och att marsaktionen visat på att det var helt ofrånkomligt att avsevärt förstärka centralismen och disciplinen. Brinnande av teoretisk lidelse ställde han sin partiuppfattning om masspartier i väst mot Paul Levis: det gällde att bygga upp ett parti med en total militär disciplin, ledd av en apparat av ”yrkesrevolutionärer”. Med andra ord fordrades ett parti med heltidsanställda funktionärer, där ofta återkommande utrensningar jagade bort alla vacklande element och som framför allt inte hade någon förankring i lokala organisationer och aktiviteter, utan som från ena dagen till den andra kunde överföras till andra uppgifter.

Historiens smak för ironier har gjort att detta absurda sätt att förbereda en revolution blivit en förebild för sekter, som där försetts med en färdig och senare ofta kopierad modell! För övrigt är det häpnadsväckande att konstatera att inte bara Béla Kun själv, utan många fler som studerat dessa händelser i honom trott sig skåda ett slags ultraleninism, den enda ursäkten för detta är kanske att överdrifterna i disciplinfrågan vid Kominterns andra kongress och de 21 villkoren deformerade även sådana som såg ultraleninism som något eftersträvänt.

Försiktig exekutiv

Hur hade exekutiven reagerat? Radeks brevväxling med Tyskland visar den försiktiga hållning som intogs på ledande håll, först och främst av Zinovjev. De dokument som Levi och Zetkin skickat var förödande för KPD:s ledning och för Zinovjevs utsända. Den 7 april antydde Radek, att den Gamle (Lenin) hoppades att de berörda skulle lugna sig, samt att exekutiven väntade på att ”högern skulle avslöja sig”. Men allt tyder på att han nog var orolig: vid PSOE:s, det spanska socialistpartiet, kongress mellan den 9 och 13 april avvisades uppslutningen bakom de 21 villkoren. Minoriteten bildade ett nytt parti, Spaniens kommunistiska arbetarparti, men stridigheterna i Spanien tycktes inte intressera Moskva: exekutiven hade inte skickat någon representant till kongressen.

Exekutiven retirerar

När exekutiven slutligen uttalade sig den 16 april, dvs samma dag som Lenin svar till Levi och Zetkin låg färdigt, skedde det med en högtidlig deklaration undertecknad av de mest framträdande namnen. Där hette det att det inte råde något tvivel om att Paul Levi uppträtt fientligt genom att tala om ”en provokation” från ledningen för VKPD. Av deklarationen framgick också att man stadfäste uteslutningen av Paul Levi ur partiet. Däremot tog inte exekutiven ställning till marsaktionen. Med hänvisning till vidden av de meningsskiljaktigheter som visat sig i den frågan förklarade man att det tycktes nödvändigt och bäst att ta den debatten i samband med Internationals nästa kongress.

En artikel av Radek den 10 maj visade vidden av den reträtt Levis fiender gjort, efter att denne tidigare varit föremål för vad som närmast liknade hat på det personliga planet. Givetvis upprepades alla argument mot Levi om att han skulle vara fientligt inställd till KPD, dvs mot vad denne kallat ”proletariatets upprorsfraktion”, och det talades om hans förräderi. Men Radek var inte lika säker när det gällde försvaret av den väpnade aktionen. Det hade inte varit någon kupp, slog han fast, och hundratusentals arbetare hade medvetet gått ut i strid och insett ”att det gällde att försvara sig mot en ny motattack från kapitalet”.

Ledningen hade begått misstag: att utan vidare gå från propaganda och passivitet till handling; att inte ha räckt ut handen till arbetarna och inte ha bestämt sig för om det handlade om en strejk eller en väpnad aktion; och slutligen för att ha talat om ”offensiv” när det – sagt på fullaste allvar – handlat om ”en defensiv offensiv”. Han försummade emellertid inte att peka på de internationella lärdomarna av mars och det faktum att ”de intellektuella” blivit rädda och dragit sig undan.²⁴ Man

²⁴ Denna artikel blev vida spridd i sektionernas tidningar: se *Bulletin communiste*, n° 24, 8 juni 1921.

kan finna dessa självmotsägelser motbjudande – det gör jag – men man får också medge att Karl Radek bakom sina grimaser och sitt gestikulerande skyndsamt retirerade inför Lenin.

Det ryska partiets uppfattning

Lenin hade tillhört optimisterna, rent av de stora optimisterna, under marschen mot Warszawa sommaren 1920, men han hade också varit en av de första, från december 1920, att framhålla försvagningen av rytmen i den europeiska revolutionen och det fel man hade gjort när man trott på ett snabbt uppsving. Eftersom han varit helt upptagen av de ryska problemen hade han inte tittat på de frågor som gällde Internationalen förrän han fått de dokument Paul Levi och Zetkin skickat. Han hade tidigare inskränkt sig till att den 21 februari stoppa de fördömanden som haglade över politiken bakom det ”Öppna brevet” och som han ansåg vara alltför våldsamma, i själva verket hade det ju bara utgjort första fasen av de omfattande attacker Levi skulle utsättas för. Men han insåg frågans betydelse, hörde sig för lite med sina kamrater inom ledningen och upptäckte snabbt att han i denna fråga stod närmare Trotskij än alla andra, trots att fackföreningsdebatten lett till en del gnissel mellan de båda. Trotskij å sin sida kontaktade Radek och när Lenin fick veta detta bad han Trotskij att komma förbi. De båda var överens.

För att slippa en kongressdebatt om en sådan fråga, vilket han ansåg komplicerat, avgjorde Lenin det hela i förväg genom att koptera Kamenev, som delade deras uppfattning, till politbyrån: Lenin hade därmed försäkrat sig om att ha majoritet där mot Zinovjev, Bucharin och Radek, som ansvarade för den tyska frågan; förhandlingarna mellan de båda fraktionerna fördes av Trotskij och Radek, som Zinovjev skulle anklaga för att ”ha gett upp allt”. Slutligen nådde man en överenskommelse, som innebar en medelväg: Levi fördömdes för disciplinbrott, marsaktionen kunde inte betecknas som en kupp och offensivteorin kastades på historiens skräphög. Lenin hade dessutom krävt att Levis opposition skulle tilldelas fler representanter på kongressen än bara Clara Zetkin: det blev tre arbetare, Heinrich Malzahn, Paul Neumann och Paul Franken.

Nu inträffade en annan viktig händelse. Brandler, som hade arresterats i egenskap av partiordförande, hade haft tid att omvärdera marsaktionen och börjat ställa sig frågor, som skulle få honom att helt ändra uppfattning, om sin snabba och entusiastiska omvändelse till offensivteorin. Det ledde till att han åter började ägna sig åt de gamla problemen kring övergångsparoller. Den 17 juni skrev han till centralen och bad sina kamrater att läsa Lenins texter från tiden strax före Oktoberrevolutionen.²⁵

När August Thalheimer anlände till Moskva, fylld av hårda och renläriga teser där offensiven glorifierades och den tyska ledningens handlingssätt rättfärdigades, insåg han snabbt att det inte kunde bli tal om någon direkt konfrontation, utan att det gällde att manövrera. Det stod klart att ryssarna inte ville veta av hans teser. Efter att ha diskuterat med Béla Kun, ”offensivisternas” talesman på plats och specialist på hur seraljen skulle hanteras, bestämde han sig för att agera annorlunda än vad han planerat genom att komma med tilläggsförslag, som lutade åt KPD:s teser, till dem Radek skulle lägga fram å det ryska partiets vägnar.²⁶

Lenins kompromiss

Operationen tycktes på väg att lyckas. Men Lenin var ytterst irriterad. I ett brev till Zinovjev den 10 juni skrev han att Thalheimers och Béla Kuns teser var ”helt och hållet felaktiga” och att de ändringsförslag Radek gått med på var ”klassiska exempel på hur medelmåttiga Thalheimer och Béla Kun var, samt på Radeks inställsamma fjäsk”.²⁷ I grundfrågan var han kategorisk: det var fel att påstå att propagandans period var över och att handlingens börjat. Ett parti fick aldrig upphöra

²⁵ Brandlers brev av den 17 juni publicerades av Levi i *Sowjet*, 5, 1921, s. 172-174.

²⁶ A Reisberg, ”Ein neuer Brief V I Lenins über die Taktik der KI”, *BzG* 1965, 4, s. 687.

²⁷ ”Bemerkungen zu den Entwürfen der Thesen über die Taktik für den III. Kongress der KI Brief an G J Sinowjew”, *ibidem*, s. 687-691. ”Remarks On The Draft Theses On Tactics For The Third Congress Of The Communist International. Letter To G. Y. Zinoviev”, *CW* 42, s. 321-2 [Anmärkningar till det förslag om teser för Kommunistiska internationalens taktik som förelades tredje kongressen](#). Brev till G J Zinovjev.

med att kämpa för att vinna över en majoritet av arbetarklassen. Och han kom nu med hotelser, som var ovanliga för hans vidkommande men tecken på hur uppretad han var: ”Alla som inte begripit att den taktik det ’Öppna brevet’ står för var obligatorisk bör uteslutas ur Internationalen senast en månad efter kongressen.”²⁸

Beträffande själva marsaktionen var Lenin nu, tack vare det han fått veta av Levi och Clara Zetkin och Brandlers broschyr, övertygad om att försöken att framställa den som en offensiv aktion var rent nonsens och att ledningen i Tyskland genom att uppmana till generalstrejk gått i regeringens fälla av provokationer. Levis tal om kupp måste bestraffas, på grund av att det inte stämde, men offensivteorin måste fördömas utan omsvep. Den kompromiss som nu kunde skönjas – där ansiktena räddades både på dem som kallat det för provokation och de som tillämpat och drivit igenom politiken – var inte populär i det ryska partiet.

I sin rapport till den ryska partikonferensen om uppgifterna för Kominterns tredje kongress förklarade Radek att roten till krisen låg i att ledare som Serrati och Levi ansåg att världsrevolutionen var på tillbakagång. I motsats till vad Lenin och Trotskij ansåg och skulle framhålla, sade han inte bara att krisen för revolutionen blivit allvarligare efter det ryska bakslaget utanför Warszawa, utan också att man fick avföra kampen om makten från dagordningen om revolutionen var på tillbakagång.

Ett tämligen kyligt mottagande

Det framgick mycket snabbt, att Radeks ansträngningar, samt Thalheimers och Béla Kuns, med Zinovjevs stöd i kulisserna, skulle stöta på bestämt motstånd från Lenin och Trotskij och deras närmaste garde. Representanterna för Levis opposition anlände utan hela den dokumentsamling som Lenin fått ta del av, den tyska polisen hade beslagtagit den vid gränsen. De förklarade att de hade tagit denna risk medvetet eftersom de ansett det olämpligt att överlämna dokumenten till någon hemlig kurir från Internationalen. Lenins inställning hade ändå inte ändrats och han var stridslysten och beslutsam när han tog emot de tyska delegaterna.

En av de första Lenin träffade var Fritz Heckert. Han kom i sällskap med Rákosi, sannolikt i hopp om att det skulle ge honom fördelar. Heckert berättade att han var fullständigt tillintetgjord när han lämnade Lenins tjänsterum. Denne hade anklagat dem för att bara prata strunt. Den nyanlända tyska delegationens första möte med Lenin, ännu en gång på dennes tjänsterum, blev rena katastrofen. Tyskarnas talesman hade utsatts för den ryske ledarens sarkasmer och förlöjligats. När de försökte förklara för honom att repressionen och arbetslösheten gett de tyska arbetarna nyttiga lärdomar avbröt han dem med frågan hur denna process konkret lät sig göras. Wilhelm Koenen svarade ordagrant: ”Magarna förser hjärnorna med revolutionär energi.”²⁹ Det skulle han inte ha gjort för nu avslutade Lenin varje kritisk synpunkt på tyskarnas politik med följande mördande kommentar: ”Givetvis beror allt detta på den energi magen skickat till hjärnan”.³⁰

Heckert har också berättat om hur Lenin under ett senare möte på ett sarkastiskt och våldsamt sätt sagt:

Att det handlade om en provokation är klart som dagen. Och i stället för att mobilisera i defensivt syfte för att slå tillbaka bourgeoisens attacker och därigenom visa, att ni hade rätten på er sida så uppfann ni er ’offensivteori’, ett absurt påfund, som ger polismyndigheterna och reaktionärerna alla möjligheter att framställa er som de som först inlett våldshandlingar, som det nu gällde att försvara folket mot.³¹

I sina angrepp glömde Lenin inte bort Béla Kun och tog ingen hänsyn till dennes hjärta, trots det som inträffat strax efter den utsändes återkomst till Moskva. För att karakterisera Kuns agerande uppfann han ett nytt uttryck, som fritt kan översättas med ”kunerier”. Han förlöjligade vad han

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ F Heckert, ”Mes rencontres avec Lénine”, *Lénine tel qu’il fut*, s. 804.

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

kallade dennes ”teoretiska, historiska och litterära förfalskningar” och ”poetiska drömmier”.³² Kun försvarade sig ibland energiskt, vilket bara gjorde Lenin än mer hårdhänt, exempelvis inför exekutivkommittén den 17 juni.

Fritz Heckert har vittnat inte bara om förvirringen bland representanterna för majoriteten i den tyska ledningen, utan även om deras ilska mot Lenin. Först hade de fått en kalldusch vid ankomsten, vilket de säkert inte väntat sig. Därefter hade de förlöjligats inför de andra delegationerna, samtidigt som den man, som stått bakom den politik de kommit för att prisa och inte för att tvingas försvara, hela tiden behandlades som en idiot och där hans namn gjordes synonymt med dumhet och förödmjukades så till den grad att de som svarade för den slutliga redigeringen av protokollet – det vet vi genom Victor Serge – ibland fick mildra Lenins ordval för att inte fullständigt moraliskt förgöra den ungerske ledaren. Det var fullt avsiktligt, som Lenin på detta sätt krossade ledarna för det tyska partiet. Han ansåg att det brådskade med att, som han uttryckte det inför Clara Zetkin, ”vrída av nacken” på denna offensivteori, som utgjorde ett dödligt hot mot Internationalen och dess partier. Men han ville inte ta död på fiskaren och var klart inne på att kasta några smulor åt dem, som trots allt bara varit offer för en exekutivkommitté, som slunkit undan mer helskinnad ur historien än de. Under de diskussioner han och Trotskij hade med Clara Zetkin betonade de nödvändigheten av en kompromiss. Deras bidrag till kompromissen var att gå med på sanktioner mot Levi för det brutala sätt han attackerat partiet och dess medlemmar strax efter aktionen, något som många tagit illa vid sig av.

Tredje kongressen

Det var fler delegater som närvarade vid Kominterns tredje kongress än vid de båda tidigare kongresserna: Sammanlagt 605 från 103 organisationer och – det var ett kvantitativt språng – 52 länder. Arbetet med dagordningen hade gått ut på en kompromiss mellan Lenin-Trotskij och Zinovjev-Radek. Kongressen inleddes med de teser som Trotskij och Varga författat om ”det internationella läget” – vilket skulle ange ramen för den vidare debatten.

Trotskijs rapport, liksom de teser han och Varga presenterade, erinrade om de viktiga etapperna i den revolutionära våg internationellt som den ryska revolutionen fört med sig. Teserna fortsatte: ”Denna mäktiga våg har emellertid inte lyckats att störta den internationella kapitalismen och inte ens den europeiska. Under det år som förflutit mellan Kommunistiska internationalens andra och tredje kongresser har en rad av arbetarklassens resningar och strider i varje fall partiellt slutat i bakslag.”³³ På frågan om huruvida Internationalens linje skulle anpassas efter denna avmattning var svaret kategoriskt: ”För första gången ser vi och känner vi idag att vi inte står omedelbart nära målet, dvs att erövra makten och världsrevolution. 1919 sade vi: ’Det handlar om månader’. I dag får vi säga: ’Det handlar kanske om år’.”³⁴

Zinovjev, Internationalens ordförande och författare till en rapport om exekutivens verksamhet, hade inte fått uppdraget att göra ett bokslut över marsaktionen. Han begränsade sig till att avvisa uppfattningen att det skulle ha rört sig om en ”kupp” och försäkrade: ”Vi är av uppfattningen att det tyska partiet på det stora hela inte behöver skämmas över denna strid. Snarare tvärtom.”³⁵ Mer sade han inte, utan försökte uppenbarligen avgöra frågan på omvägar genom att i slutet av sin rapport tillfoga en allmän resolution, som bland annat gick ut på att godkänna de bestraffningsåtgärder som exekutiven vidtagit under det år som gått. Ingen kunde förstås hindra Clara Zetkin från att upprört protestera mot detta försök att avgöra fallet Levi innan frågan hunnit diskuteras. Och samtidigt besvarade hon också Lenins kompromissförslag: ”Om Paul Levi ska bestraffas hårt för att ha

³² C Zetkin, *Souvenirs sur Lénine*, s. 35.

³³ *Bulletin communiste*, n° 29, 14 juli 1921, s. 480. [Teserna ingår i samlighen [Kominterns tredje kongress](#).]

³⁴ *Protokoll des III. Kongress*, s. 90. [Detta tal som hölls 23 juni finns på engelska: [Report on the World Economic Crisis and the New Tasks of the Communist International](#), citatet i näst sista stycket. Den version som finns på svenska, [Rapport om den världsekonomiska krisen och Kommunistiska internationalens nya uppgifter](#), är en ombearbetad version av talet, där de citerade raderna inte finns med]

³⁵ *Ibidem*, s. 42-43.

kritiserat marsaktionen och det misstag som han obestriddigt gjorde sig skyldig till då, vilket straff förtjänar då de som är skyldiga till själva misstaget? Kuppmakeriet som vi attackerat (...) fanns i hjärnorna på den central som ledde massorna ut i kamp på detta vis.”³⁶

Marsaktionen skulle granskas under diskussionen om taktiken. Därigenom framgick klart exekutivens vilja att inte göra upp räkningen med någon annan än Levi beträffande det förgångna för att hålla framtiden ren och sopa bort offensivteorin. Radek bombarderade den tyska ledningen med anklagelser om att den låtit sig överrumplas av Hörsing, för att inte ha förstått att det gällde att försvara gruvarbetarna i Mansfeld samtidigt som man inte fick ge dem intryck av att de kunde segra. Den hade dessutom förvärrat läget genom att uppmana till generalstrejk och visat upp sina svagheter öppet. Och slutligen hade den bidragit till att formulera teorin om offensiv hellre än att medge sina misstag. Trots all den ironi han öste över ledningen för VKPD, trots den heliga indignation han uppvisade gentemot Levi, som gjort sig skyldig till att tala om kupp, får det medges att Radeks rapport var ett ganska ömkligt exempel på politikeragerande, en skenmanöver för att skydda de verkligt skyldiga till äventyrspolitiken och katastrofen i Tyskland, representanter för exekutiven, där han själv ingick, och den man som skickats till Tyskland, Béla Kun. Hans rapport var lika gallsprängd som ohederlig och ledde till den debatt den förtjänade: den smutsiga byken hängdes ut, anklagelser och förolämpningar ven mellan anhängare till centralen och vänner till Levi och Zetkin, där man ömsesidigt beskyllde varandra för att ligga bakom offensivteorin. Ingen av de grundläggande frågorna om exekutivkommitténs sätt att fungera och karaktären på dess relationer till centralen i Tyskland kom upp.

Den vänsteristiska gerillan

I skydd av det vida paraply som utgjordes av den ”kompromiss” som gjorts i det ryska partiet, verkade Béla Kun ursinnig. Han teg och ingrep bara – och då handlade det om en ordningsfråga – för att ilsket klaga över att Trotskij under debatten angripit ”den s k vänstern” och påpeka att han ingick i den. Clara Zetkin klampade på och underströk Radeks politiska ansvar och hävdade – utan att nämna honom vid namn – att han betecknat den politiska linje Kun drivit igenom som ”idiotisk” – hon sade att han i själva verket använt ett saftigare uttryck. Det väckte också uppmärksamhet när hon krävde att Paul Levi skulle bestraffas på samma sätt som bolsjevikpartiet bestraffat Zinovjev och Kamenev för ett liknande felsteg 1917.

Den stora striden började emellertid inte förrän med Lenins inlägg. Tillsammans med Trotskij var han besluten att ta risken att hamna i minoritet, något som han dock ville undvika. Gerillakrigföringen i korridorerna mot honom och Trotskij, som anklagades för ”högeravvikelse”, Zinovjevs och Radeks oupphörliga invändningar mot Trotskijns anförande och teser, och de om och om igen upprepade anklagelserna mot honom själv för att ha kränkt kompromissen, irriterade honom storligen, men han avvaktade rätt tillfälle. Det kom i samband med debatten om de ändringsförslag som den tyska delegationen lagt fram med stöd av italienarna och österrikarna och det tysta gillandet från tyskarna i Tjeckoslovakien, från majoriteten i Ungern och det polska partiet, där en oskuldsfull delegat från talarstolen just berättat att det ryktades att Lenin och Trotskij blivit högeravvikare.

Heckert satte fyr på det hela genom att direkt angripa Lenin och komma med ett flammande försvarstal för marsaktionen och den tyska ledningen. Thälmann, som lett aktionen i Hamburg attackerade Trotskij i samma anda. Den unge italienaren Terracini var upprörd över att någon kunde tro att det faktum att ett kommunistparti hade få medlemmar skulle vara något hinder för att revolutionen skulle segra. Och han tog bolsjevikpartiet i oktober 1917 som exempel. Appel, en delegat från KAPD, gick till våldsamt attack mot det ”Öppna brevet” och fastslog att det var, och inte kunde vara något annat, opportunistiskt.

---

³⁶ *Ibidem*, s. 295-298.

Lenin ilsknar till

Under hela Terracinis inlägg hade Lenin försökt lugna honom genom att på franska viska att han måste vara lite smidigare. Men tillfället hade nu kommit för honom att sätta pricken över *i*:et. Till delegaten från KAPD sade han först att han ”till sin djupa beklagan och stora skam” redan hört liknande åsikter uttryckas i privata samtal, men att det var ”skamligt och tarvligt” att beteckna det ”Öppna brevet” som opportunistiskt: ”Det ’Öppna brevet’ är ett föredömligt politiskt initiativ. Fördömligt därför att det är första akten i en praktisk metod som syftar till att erövra majoriteten av arbetarklassen.” Hans dom föll som en bila: ”Den som inte inser att vi i Europa, där nästan alla proletärer är organiserade, måste erövra arbetarklassens majoritet är förlorade för den kommunistiska rörelsen och kommer aldrig att lära sig något över huvud taget om han inte gjort det på tre år under en stor revolution.”³⁷

Han angrep därefter Terracini och alla vänsterkommunister, som viftade med bolsjevikernas erfarenheter som modell och som sköld: ”Kamrat Terracini har inte förstått mycket av den ryska revolutionen. I Ryssland var vi ett litet parti, men vi hade majoritet i arbetarnas och böndernas sovjeter i hela landet. Var har ni det? Vi hade åtminstone halva armén bakom oss med miljontals män!”³⁸ Och sedan kom han med följande varning: ”Om kamrat Terracinis åsikter delades av tre delegationer, ja då skulle något vara ruttet inom Internationalen. Och då skulle vi behöva säga: ’Stopp! Oförsonlig kamp! Internationalen kommer snart att ha gått förlorad!’.”³⁹

Sedan var det Trotskijs tur att gå till attack. Han kritiserade tyskarna för att plädера i stället för att studera och analysera. Offensivteorin betecknade han som ”ett politiskt brott” och stod för följande eleganta formulering: ”Men titta då er omkring: det finns inte bara opportunisterna här i världen, utan också klasser.”⁴⁰ Han uttalade klart att han inte skulle gå längre än teserna, en eftergift för den vänsteristiska tendensen, ”som här representeras av många kamrater, inklusive Thälmann.”⁴¹

Sedan den kompromiss segrat, där man avstått från att klart utpeka någon som ansvarig för tragedin i mars och den dramatiska försvagningen av VKPD, utfärdade Kominterns tredje kongress en appell till Internationalens partier att vända sig till massorna, att erövra dem, att vinna dem för kommunismen. Lenin oroade sig för ett sönderslitet tyskt parti med personliga motsättningar, osämja och avundsjuka. Argumenten hade varit billiga, bland annat mellan tyskarna, och Radek hade genom sina attacker mot Levi med säkerhet gått ut som vinnare i kampen om att orsaka mest skada.

Ett av resultaten på kongressen var omröstningen om två resolutioner beträffande principerna för och organiseringen av Internationalen. De tryckte starkt på att disciplinen skulle vara den som gällde en kamporganisation och på nödvändigheten av illegalt arbete. De definierade klart principen om att centralkommittéerna var dubbelt underordnade de kongresser de valts på och Internationalens exekutiv. Exekutivkommittén utvidgades och bestod nu av fem medlemmar från det ryska partiet, två från andra stora partier och en för de övriga. Den sju man starka lilla byrån gjordes officiell. Från augusti skulle den kallas ”presidiet”: där ingick för tillfället Zinovjev, Bucharin, Heckert, Gennari, Radek, Kun och Souvarine. Under de närmaste månaderna experimenterade man för första gången med sammanträden med ”en utvidgad exekutiv”, i det närmaste en liten kongress som i princip sammanträdde två gånger om året.

Profinterns kongress

Andra kongressen hade beslutat tillsätta en kommission för att förbereda bildandet av en röd fackföreningsinternational (Profintern), som Alfred Rosmer, som stannat kvar i Moskva efter kongressen, skulle leda fram till den tredje kongressen. Den ryska revolutionen hade fortfarande

³⁷ *Ibidem*, s. 511.

³⁸ *Ibidem*, s. 512.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 650.

⁴¹ *Ibidem*, s. 638.

stor attraktionskraft inom hela den frihetliga strömningen. Lika mycket som de ryska kommunisterna – och med dem Internationalens exekutiv – var beslutna att organisera splittringar av socialistpartierna och bilda kommunistpartier, lika mycket vägrade de att ägna sig åt att splittra fackföreningarna och bilda revolutionära eller röda fackföreningar.

Tanken bakom bildandet av den röda fackföreningsinternationalen var att upprätta ett internationellt fackligt centrum i konkurrens med fackföreningsinternationalen i Amsterdam och som, i likhet med den senare, skulle kunna dra till sig hela fackliga organisationer, rent av regionala eller lokala karteller eller eventuellt minoriteter, samtidigt som man respekterade enheten inom existerande organisationer. En sådan konstruktion var helt logisk utifrån perspektivet att ett revolutionärt uppsving var att vänta inom några månader, vilket Kominterns andra kongress utgått från. Det blev däremot helt motsägelsefullt från det ögonblick när man, som vid tredje kongressen, hävdade att det nu handlade om ett perspektiv på flera år, eftersom de fackliga byråkratierna nu hade skaffat sig en rad medel för att skydda sig och en egen intern polisstyrka och till och med var i stånd att, vilket exemplet med franska CGT visade, organisera splittringar för att kunna behålla makten.

Läget var för övrigt klart annorlunda på den tredje kongressen. Först hade den fackliga union i Italien som leddes av Armando Borghi beslutat sig för att inte delta på grund av att den kände sig störd av vad man betecknade som kommunistpartiets ”kontroll”. Spanska CNT, som hade slagits sönder som massorganisation i Katalonien efter generalen Martínez Anidos blodiga kampanj, gick sin väg med hänvisning till frihetliga ideal och skulle aldrig återvända. Det var ännu inte känt och Rosmer talade med beundran om ”den nya generationen fackföreningskämpar”, som börjat förstå den ryska revolutionen. Victor Serge har tecknat oförglömliga porträtt av Andrés Nin och Maurín, den förre under vars ”guldbågade glasögon man mötte en koncentrerad blick som mildrades av livsglädje”, den senare ”påminde om en ung riddare på någon preraphaelitisk tavla,(...) Nu utstrålade de bara idel entusiasm...”⁴² De ryssar som ledde detta arbete uppvisade, Losovskij undantagen, stor okunnighet om fackföreningarna i Väst, där många framträdande representanter aldrig kunde vänja sig vid Zinovjavs proklamationer, i synnerhet inte hans benägenhet att skymfa folk i sin närhet.

Grundningskongressen hade först planerats till 1 maj 1921 men uppsköts till i juli av samma skäl som tidpunkten för Internationalens kongress hade förändrats. Den sammankallades gemensamt av den förberedande kommissionen och Kominterns exekutivkommitté och inbjudan riktade sig till alla fackföreningar som var fientligt inställda till Amsterdaminternationalen, ”den internationella bourgeoisins sista barrikad” enligt Zinovjev. 380 delegater, varav 336 med rösträtt, från 41 länder hade samlats och det uppgavs att de representerade 17 miljoner fackligt anslutna av totalt 40 miljoner i hela världen. Debatten blev ganska livlig och handlade om två frågor. Amerikanen Bill Haywood, hjälten från IWW, gjorde sig till talesman för alla som ville ha till stånd en brytning med alla existerande fackliga organisationer, men blev motsagd både av Losovskij och Zinovjev. Gerillaaktioner från fransmännen, spanjorerna och andra i frågan om fackföreningarnas oberoende resulterade i ett dokument, skrivet av engelsmannen Tom Mann och även undertecknat av Rosmer, där man förutsåg organiserade kontakter mellan olika revolutionära rörelser bland arbetarna, i första hand Kommunistiska internationalen och Profintern. Det antogs med 282 röster mot 25. Det skulle få stor betydelse för Profinterns misslyckande. Kommunismens fiender drog slutsatsen att det verkligen existerade en linje som följde hur de ryska kommunisterna agerade i praktiken, dvs försökte ge fackföreningarna en underordnad ställning. Men störst framgång skulle de ha med anklagelserna för splittringsverksamhet.

Kommunistiska Ungdomsinternationalens kongress

Det var inte planerat att ungdomsrörelsens, KIM, kongress skulle hållas i Moskva i kölvattnet på partiernas. Detta var ett brott med traditionen och kan sannolikt ses som en försiktighetsåtgärd av en orolig exekutivkommitté. Kommunistiska ungdomsinternationalen (KIM) hade bildats oberoende

⁴² V Serge, *Mémoires d'un révolutionnaire*, s. 152. [En revolutionärs minnen, Stockholm 1975, s. 156-57. Marxistarkivet: [En revolutionärs minnen](#)]

av Komintern – i stadgarna hette det att den var oberoende – ur Willy Münzenbergs internationella socialistiska ungdomsorganisation. Den hade utvecklats enormt efter grundningskongressen i Berlin i november 1920 då delegater från 49 länder som representerade 800 000 ungdomar närvarat. Men uppenbarligen hade inte Komintern haft kontroll över den.

I ledningen fanns erfarna unga aktivister: runt Willy Münzenberg fanns ryssen Lazar Sjatskin, tyskarna Leo Flieg och Alfred Kurella och österrikaren Richard Schüller. Var någon beredd att opponera sig mot att kongressen hölls i Moskva? Det fanns uppenbarligen en principiell motsättning. Precis som Lenin gjort när det handlat om ungdomsförbundets relation till partiet, höll Münzenberg på att KIM skulle vara självständigt. Lazar Sjatskin, Komsomols representant, var för att man skulle underordna sig.⁴³ Konflikten framstod i öppen dag vid byråns första sammanträde mellan den 9 och 13 juni 1920. I sin rapport gick Münzenberg till häftigt angrepp mot WES, Internationalens Västeuropasekretariat med säte i Berlin, som hade vägrat att sköta kontakterna med Moskva. WES försvarades av de två närvarande representanterna, Albrecht (Abramovitj) och Felix Wolf.

Kraftmätningen ägde rum 1921 i samband med den växande krisen efter marsaktionen. Ett brev från Komintern daterat 1 april uppmanade ledningen för KIM att betrakta eventuella beslut vid kongressen i Jena, som skulle inledas den 7 april, som ogiltiga. I stället uppmanades man att flytta resten av kongressen till Moskva strax efter avslutningen av Internationalens tredje kongress. I motsats till vad Münzenberg skrivit⁴⁴ var den verkliga orsaken till detta inte den repression, som drabbade Tyskland och efterverkningarna av marsaktionen, utan att Zinovjev bestämt sig för att ta kontrollen över KIM. Det förefaller som om en del ledare för KIM hade tänkt strunta i direktiven, men brevet publicerades i en ”levitisk” tidning i Berlin, sannolikt som följd av en organiserad ”läcka”. Men inför de svårigheter som radades upp, i synnerhet att flera delegationer saknades – bl a ryska Komsomol – gav ledningen för KIM vika, sedan kongressen ändå hållit tre sammanträden, och fortsättningen flyttades till Moskva.

Efter en stor invigningsfest öppnades Kommunistiska ungdomsinternationalens kongress således i Tronsalen i Kreml den 14 juli 1921. Den behandlades med största aktning. I egenskap av statschef stod Kalinin för det officiella mottagandet, Trotskij svarade för en hälsning från Internationalen och presenterade och försvarade på ett lysande sätt besluten vid tredje kongressen. Även Lenin framträdde. Men sanningen var dock den att Ungdomsinternationalen (KIM) hade förlorat sin självständighet och i en resolution hette det: ”Kommunistiska ungdomsinternationalen är en del av Kommunistiska internationalen och som sådan underordnad alla resolutioner från Kommunistiska internationalens kongress och dess exekutivkommitté.”⁴⁵

Willy Münzenberg, som lett organisationen ända från början, hade ofta uppvisat vänsteristiska tendenser och fick nu en viktig post inom biståndsorganisationen MOPR (Internationella Röda hjälpen). Var detta beslut, som man ofta upprepat, och kravet på att kongressen skulle hållas i Moskva ett sätt att garantera att organisationen underordnade sig? Det verkar mer än sannolikt, men det finns inget dokument som understödjer den hypotesen, med undantag av en not i *Stora Sovjetencyklopedin* från 1938, där det talas om en ”hård kamp” strax före kongressen och även om ”korrigerings av misstag som begåtts i relationerna med Komintern”.

Terror och fascistiskt våld

Skäl till oro saknades ändå inte. I första hand läget i Italien med den fascistiska terrorns ursinniga offensiv och straffexpeditionerna mot den organiserade arbetarrörelsen. Det var mot slutet av 1920 och början av 1921 som de fascistiska *squadri* i mer omfattande utsträckning började använda sig

⁴³ W Münzenberg, *Unter dem rote Banner. Bericht über den I. Kongress der Kommunistischen Jugendinternationale*, Berlin, n.d., s. 42-44, samt L Sjatskin, *Die Aufgaben der Kommunistischen Jugendorganisation nach der Übernahme der Macht durch das Proletariat*, Berlin, n.d., s. 10.

⁴⁴ W Münzenberg, *Der Dritte Front*, s. 343-344.

⁴⁵ Citerat av E H Carr, *The Bolshevik Revolution*, III, s. 403. *Ryska Revolutionen 1917-1923*, del 3 s. 442.

av straffexpeditioner, som på några månader skulle slå sönder vad en del har betecknat som ”det socialistiska imperiet” eller ”maximalisternas imperium” och de positioner som PSI och fackföreningarna erövrade under årtionden av kamp om väljarna och i parlamentet. I sitt redan tidigare citerade arbete om fascismen redogör Angelo Tasca för hur det fungerade:

I Podeltat var städerna i allmänhet mindre ’röda’ än landsbygden på grund av att där bodde de stora jordägarna, officerarna, studenterna, statstjänstemännen, rentiererna, utövarna av fria yrken, köpmän. I dessa kategorier skedde fascisternas rekrytering och det var de som tillhandahöll medlemmarna till de första dödspatrullerna.

Straffexpeditionerna utgår alltså nästan alltid från ett stadscentrum och sprider sig till den omgivande landsbygden. ”Svartskjortorna” tar plats på lastbilar, de har fått vapen av Jordbrukarföreningen eller ur militära förråd och beger sig därefter till det ställe som är målet för expeditionen. Väl framme börjar man gå loss med batongerna på alla man stöter ihop med på gatorna, de som inte tagit skydd när signalflaggorna passerat, sådana som bär en rödfärgad slips, näsduk eller blus. Om någon protesterar, om han försöker försvara sig, om en fascist skadas eller blir knuffad blir ’bestrafningen’ bara hårdare.

Man störtar mot fackföreningshuset, mot kooperativet, till Folkets hus, man slår in dörrarna, man kastar ut möbler, böcker och varor på gatan och man tömmer bensindunkar över: några minuter senare står allt i lågor. De som befunnit sig i lokalerna blir svårt misshandlade eller dödade, fanorna bränns eller medförs som troféer.

Oftast finns ett klart mål för expeditionen, att ”städa upp” platsen. Då stannar lastbilarna genast utanför de ’röda’ organisationernas lokaler som förstörs. Grupper av fascister ger sig ut på jakt efter ’ledare’, borgmästare eller kommunala förtroendemän, sekreteraren i fackföreningen, ordföranden i kooperativet: de tvingas ge sig, de ’portförbjuds’ för alltid från landet under hot om att de själva eller deras familjer ska dödas. (...) Endera ger sig ledaren eller också går det hela över till våld. Han ger nästan alltid efter. Annars får revolverarna tala. När den lokale ledaren trots allt står emot blir han dödad (...). Han blir dödad på tröskeln till sitt hem eller också bortförd av fascisterna ut på något fält där han sedan hittas död (...) ibland efter att han utsatts för den grymmaste misshandel.⁴⁶

Lägg till detta alla tänkbara förödmjukelser som särskilt kvinnorna utsätts för. De våldtas, offentligt eller inte, i grupp eller inte. De tvingas svälja ricinolja för att riktigt förnedras. Ibland rakar man av dem håret. Terrorn upprätthålls med varningar och hot, med datum och signatur, som ingen polis eller domstol någonsin tar någon notis om. För övrigt är karabinjäerna nästan överallt en del av företaget, de eskorterar *squadristi*, hindrar alla från att komma in eller ut från den plats där de opererar, förser dem med ammunition och transportmedel. Fascisternas överlägsenhet baserades på att de var beväpnade och rörliga, på deras förmåga att förflytta sig och koncentrera attackerna.

Varje by eller småstad finns där, med folkets hus som centrum. De socialistiska centra ”bestraffades” ett efter ett och isolerades ett efter ett, det fanns inget kollektivt motstånd eller solidaritet, särskilt inte efter partisplittringen och de bittra strider som den lett till. Angelo Tasca sammanfattar styrkeförhållandena, de folkmassor som de maximalistiska socialisterna samlat mot lastbilskolonnerna av *squadristi* med följande förfärliga formulering: ”En myrstack i legionens våld”.

Från dalgången längs Po spred sig den svarta pesten till resten av Italien, Bologna, Mantova och samma scenario upprepades. Florens och Toscana drabbades särskilt hårt. Och rörelsen fortsatte, stärktes emellanåt. Veritabla militära operationer förekom. I Siena fick fascisterna sätta in artilleri för att slå hål på murarna i Folkets hus. I deputeradekammaren angrep fascistiska ledamöter med revolverar i nävarna den kommunistiske deputerade Francesco Misiano och hindrade honom under dödshot från att inta sin plats.

Blindhet inför fascismen?

Man kan förundras över den flegma det unga italienska kommunistpartiet uppvisade i detta läge, även om det är sant att socialistpartiet, som ju var störst, fick ta emot de hårdaste slagen. Kommunistpartiets uttalande den 2 mars 1921 var bara skrävel: ”Det revolutionära proletariatet i

⁴⁶ A Tasca, *Naissance du fascisme*, s. 129-130.

Italien viker inte för slagen och de reaktionära metoder som borgarklassen sedan några månader har tillgripit med hjälp av väpnade vita band.”⁴⁷ Blir slutsatsen av detta att de fortfarande betraktade allt utifrån vad som hänt i Ryssland och att de inte fattat att fienden bytt färg, att de vita nu var vad vanligt folk kallade svartskjortorna? Det vore att gå för långt. Men denna ”följa John-stil”, detta sektmässiga ordval, var betecknande och tenderade att göra dem till frivilliga landsflyktiga i sitt hemland. På första maj ägnade sig Amadeo Bordiga dessvärre åt enfaldiga vadslagningar och prognoser från en förlorare, allt dolt bakom en fråga som han trodde vara skarpsinnig: ”Vilka är de sociala krafter i Italien, som har intresse av att gå bakåt, från det liberala styret till absolutismens föråldrade samhällsformer?”⁴⁸

Det som hänt var ändå tillräckligt illa för att man skulle kunna förvänta sig att kommunistledare tog det på allvar och insåg att det handlade om något nytt, att de härskande klasserna skaffat sig ett nytt vapen för att avvärja revolutionärernas frammarsch. Första halvåret 1921 kunde man konstatera att 17 tryckerier och tidningshus inom arbetarpressen förstörts, 59 Folkets hus, 119 fackföreningshus, 83 bondeorganisationer, 151 socialistiska grupper och allt de ägt, samt 151 kulturorganisationer. Då har vi inte inkluderat antalet döda, sårade, män och kvinnor som krossats av våld, rädsla, förödmjukelse, ekonomisk ruin, känslan av vanmakt.

Ändå var det italienska folket, arbetare och bönder, villigt att slåss. PSI var nere på knäna, omstöcknat av slagen, redo att klamra sig fast vid första bästa möjlighet till frist. Den 3 augusti under-tecknade man tillsammans med Mussolini, som just då var i behov av det, en överenskommelse om ”samhällsfred”. Genom sin politik hade kommunistpartiet avhänt sig alla möjligheter att utnyttja detta enorma misstag av Serratis parti. Sedan november 1921 hade ju *Fasci* mer än tiodubblat sina styrkor. Från 22 000 hade de nu växt till cirka 320 000. Om inte arbetarnas organisationer började organisera motståndet var de förlorade.

Affären Arditi Del Popolo

Det skulle visa sig genom bildandet av *Arditi del popolo*. I början var det en grupp tidigare officerare från kriget, som stridit med Gabriele D’Annunzio, men nu hade de brutit med *Fasci* och bestämt sig för att bilda en organisation för att försvara folket, arbetare och bönder som blev nedtrampade och massakrerade av makthavarnas hejdukar. I den första gruppen ingick också några anarkister, som ville ta till vapen och kanske en del äventyrare. Men det skulle bli stor anslutning av män med olika bakgrund, som ville försvara sig. Medlemmarna rekryterades inte bara bland ungsocialister, som parlamentsledamoten Giorgio Mingrino eller Guido Picelli, som skulle göra Parma till en bastion mot fascisterna och i handling visa att det gick att ta upp kampen med dem på deras egen terräng, utan också bland kommunister, partilösa eller kort och gott demokratiskt sinnat folk. I flera samhällen började de snart att inte bara hålla stånd utan också driva angriparna på flykten. Därigenom öppnades något av en ljusglimt mitt i terrorn. Kommunistpartiet förbjöd sina medlemmar att ansluta sig till *Arditi del popolo*, som, hette det, ”var en manöver från bourgeoisien”. Den 7 augusti fastslog partiet följande i en kommuniké:

Arditi del popolo verkar vara ute för att ta hand om proletarietets reaktion mot fascismens excesser och upprätta ’lugn och ordning i samhället’. Kommunisternas mål är något helt annat: de arbetar för att leda proletarietet ända tills revolutionen segrat, de ser sig som den oförsonliga antitesen till den borgerliga reaktionens diktatur, dvs den proletära revolutionens diktatur.

Angelo Tasca, medlem av kommunistpartiets ledning 1921, skriver i sin skildring av fascismens uppkomst: ”Allt detta var bara sekteristisk demagogi och maktlöshet: kommunisterna skulle strida på några ställen, avlossa några skott med revolverna i några samhällen och deltog, trots partiets veto, i några grupper av *Arditi del popolo*. Men kommunistpartiet som sådant var praktiskt taget helt frånvarande från kampen och underlättade genom sin taktik i betydande utsträckning

⁴⁷ Citerat av P Spriano, *op. cit.*, s. 133.

⁴⁸ A Bordiga, ”Gammal fixering”, *Il Comunista*, 1 maj 1921, citerad i P Spriano, *op. cit.*, s. 135.

fascismens seger.”⁴⁹ Det var en dom som skulle stå sig historiskt, även om en konkurrerande organisation, *Ardito rosso*, bildades, något som medlemmarna av *Arditi del popolo* och andra aktivister uppfattade som en splittringsaktion. Historikern Paolo Spriano, som skrivit det italienska kommunistpartiets historia, uppger att den ryske ambassadören i Rom, Vorovskij, i en rapport till Moskva hade riktat hård kritik mot de italienska ledarnas sekteristiska beteende.⁵⁰ Spriano nämner också att Ruggero Grieco skickat en rapport till Internationalens exekutiv den 7 november 1921.

Där tog den italienske kommunistledaren upp de rykten som misstänkliggjorde ledarna för *Arditi del popolo*, men medgav att proletariatet i hela Italien samlats bakom denna organisation, ”särskilt i de regioner, där de vita gardena (med svarta skjortor, förf. anm.) gått mest våldsamt fram”. Han räknade till sist upp ett visst antal av de dåliga argument som ledningen för kommunistpartiet använt för att rättfärdiga att man ställt sig utanför: att de kommunistiska enheterna var tekniskt överlägsna och de svårigheter som ”dubbel disciplin” skulle leda till.⁵¹ Internationalens exekutiv kom med ett bitande svar, vem som skrivit det är inte känt:

Det står klart att vi har att göra med början till en proletär massorganisation, till en del av småborgerlig karaktär, som spontant revolterat mot terrorismen (...). Var fanns kommunisterna då? De var upptagna med att med lupp granska denna rörelse för att bestämma om den var tillräckligt marxistisk och i överensstämmelse med partiprogrammet. Det italienska kommunistpartiet borde omedelbart och energiskt ha gått med i *Arditi*-rörelsen, samlat arbetarna omkring sig där och fått de småborgerliga elementen sympatiskt inställda, fördömt äventyrsmakarna och hållit dem borta från ledande poster, placerat pålitligt folk i ledningen för rörelsen. Kommunistpartiet är arbetarklassens hjärta och hjärna och det finns ingen rörelse med massuppslutning av arbetarna som är för simpel och för oren.⁵²

Men det var redan för sent. Spriano återger också en utbredd uppfattning inom det italienska partiet, som förefaller mer än sannolik, att Lenin personligen och förgäves ingripit för att få kommunistpartiet att ändra uppfattning i denna avgörande fråga.⁵³

Uppgårelsen med Šmeral

I slutet av detta kapitel är det omöjligt att inte påpeka hur Internationalens exekutiv, efter att glatt ha tagit avsked – för att uttrycka det milt – av ledare som Serrati och Paul Levi från två betydande masspartier som PSI och VKPD, fortsatte att visa stort tålamod med en man som under kriget befunnit sig på andra sidan, bland socialchauvinisterna, tjecken Bohumir Šmeral. Kongressens resolutioner om den tjeckoslovakiska frågan hade ett enda syfte: att bilda ett parti i Tjeckoslovakien. Strejken i december, radikaliseringen bland arbetarna, ungdomsorganisationernas orientering i denna riktning gjorde det möjligt att sakta närma sig frågan.

Den 9 och 10 januari 1921 samlade det socialdemokratiska partiets distriktkonferens i Reichenberg (Liberec), under ledning av Alois Neurath och Karl (Karel) Kreibich, 73 delegater och tre representanter för den tjeckiska Marxistiska vänstern. Här krävde man en extrakongress och uttalade sig för att anta de 21 villkoren. Distriktet blev uteslutet ur det socialdemokratiska partiet. Med stormsteg samlades gruppen till kongress den 12 mars och antog namnet Tjeckoslovakiens kommunistiska parti, tyska sektionen.

I januari sammankallade också vänstern inom det slovakiska socialistpartiet en kongress i Lubochna med 149 delegater, varav 88 slovakar, 36 ungrare, 15 tyskar, 6 rutener och 4 representanter för en judisk grupp. Ordförande vid kongressen var Marek Culen. Ivan Olbracht representerade den tjeckiska marxistiska vänstern och Karel Kreibich kommunisterna i den tyska befolkningsgruppen. Kongressen i Slovakien godtog inträdesvillkoren, med undantag av nummer 17. Den 6 januari 1921 gick alla kommunistiska ungdomsorganisationer i landet ihop i en organisation, med sammanlagt 40

⁴⁹ A Tasca, *op. cit.*, s. 182.

⁵⁰ P Spriano, *op. cit.*, s. 149.

⁵¹ *Ibidem*, s. 149-150.

⁵² *Ibidem*, s. 150.

⁵³ *Ibidem*, s. 151.

000 medlemmar. De tjeckiska ungtkommunisterna, som representerades av Josef Guttmann och Maria Svabova, hade redan tillkännagett att de inte tänkte invänta någon sammanslagning på partinivå.

Komintern ökade nu trycket. I april anlände Béla Kun och Gyula Alpari i hemlighet till Dresden. De fick svårigheter med tjeckerna. Det tyska partiet i Tjeckoslovakien hade skickat Karel Kreibich, men Šmeral hade inte kommit och hade skickat en delegation av ledare på lägre nivå. Spänningarna var stora. Det var svårt för Béla Kun, som blivit något tilltygad av följderna av "marsaktionen", att inte se detta som ett slags trots. Šmeral och hans närmaste anhängare vägrade att utsättas för samma behandling som Paul Levi och i deras omgivning pratades det högt om att det var bäst att ta det lugnt med att gå med i Komintern om det bara skulle leda till uteslutning vid första bästa tillfälle. I själva verket försökte Šmeral vinna tid. Vid det ryska partiets tionde kongress hade Zinovjev redan häftigt angripit hans "taktik att tveka" och slagit fast att ett kommunistiskt parti måste bildas i Tjeckoslovakien, om nödvändigt utan Šmeral, och om nödvändigt mot denne. Exekutivens budskap till kongressen var tämligen stramt hållet:

Strejken i december visade inte bara på de revolutionära tjeckoslovakiska arbetarnas djärvhet och energi, utan också på organisatoriska och politiska brister med rötter i det vänstersocialistiska parti man bildat. Under strejken i december fanns det absolut ingen ledning vare sig organisatoriskt eller politiskt. (...) I partiets högsta ledning fanns uppenbarligen krafter som medvetet eller omedvetet saboterade den kommunistiska rörelsen.

Vi hoppas att kongressen antar namnet kommunistiska partiet inte bara för att särskilja sig utåt från socialdemokraterna, utan också för att ställa sig bakom Tredje internationalens taktik och principer.⁵⁴

Sammanfattningsvis fastslogs det i brevet att halvmesyrens tid var förbi och att eftergifter till individer eller olika tradition bara kunde göras i undantagsfall.

Šmeral var både oböjlig och försonlig. Vid Marxistiska vänsterns kongress, som hölls i Prag-Karlin mellan den 14 och 16 maj 1921, förklarade han på ett lojalt vis sin inställning och sin tvekan. Han sade att han strävat efter att, ur tidens revolutionära medvetande finna medel för att inte bara dra samman en "liten grupp eller sekt, utan stort parti av de proletära massorna".⁵⁵ Han ansåg att detta mål hade uppnåtts, eftersom det parti som var på väg att bildas skulle ha 300 000 medlemmar. Han avstod dock inte från att fortsätta polemiken mot "den revolutionära otåligheten", mot vänsterism och kuppmentalitet. Det står klart, vilket Hana Majderová visat, att Šmeral, och med honom de tjeckiska kommunisterna, hade bestämt sig för att inte ansluta sig till Internationalen annat än på villkor att den kommande kongressen klart tog avstånd från vänsterismen.⁵⁶ Den stora skillnaden mellan läget för dem och Ryssland 1917 var att det där inte hade funnits något socialpatriotiskt massparti. I Tjeckoslovakien gällde det att slita loss massorna från opportunisterna, inte att dessa skulle få massorna serverade på ett fat genom en brådstörtad splittring och äventyrligheter liknade vad som skett i Tyskland.

Röstsiffrorna blev förkrossande: Med 562 röster mot 7 beslutades om att bilda ett enat kommunistparti, som skulle ansöka om medlemskap i Komintern och som godtog de 21 villkoren. Men kallelserna till tredje kongressen hade redan skickats till kommunistpartiet i de tyska delarna och i Böhmen, till socialistpartiet i Slovakien, till de tjeckiska socialisterna inom Marxistiska vänstern och det rutenska internationella socialistpartiet, som skulle skicka sammanlagt 19 delegater till Moskva.

Den tjeckoslovakiska frågan på tredje kongressen

Debatten inom den stora debatten, i viss mening en försenad debatt, men den fortsatte ändå. Zinovjev kritiserade tjeckerna, anklagade ledningen för passivitet, för en ljummen inställning till

⁵⁴ "Kommunistiska internationalens exekutiv på tjeckiska Vänsterns kongress", *Die Kommunistische Internationale*, n° 17, 1921, s. 415-417.

⁵⁵ Šmerals rapport på det tjeckoslovakiska kommunistpartiets första kongress, s. 107.

⁵⁶ H Majderová, *op. cit.*, s. 137-138.

revolutionen, för att inte räcka till i marxistisk skolning av medlemmarna. Edmund Burian kom med ett upprört svar på de tjeckiska kommunisternas vägnar, förnekade att det fanns meningsskiljaktigheter mellan Šmeral och fängslade arbetarledare som Muna, Húla och Zápotocký. Han slog fast att det inte fanns någon högeravvikare bland kommunisterna i Tjeckoslovakien, dementerade att det skulle finnas någon ”Šmerals ledning”, förebrådde exekutiven för dess otålighet och dess ovilja att förstå – vilket inte går att särskilja från att det internationella läget var märkt av marsaktionen.

Med hundratusentals medlemmar befann sig Šmeral dock i en styrkeposition. Gick det att massakrera det tjeckiska partiet efter att allvarligt ha sårat det tyska? Under debatten i den tjeckoslovakiska kommissionen föreslog Lenin att Šmeral skulle ta två steg åt vänster och dennes tyska kritiker, som Kreibich, ett steg mot tjeckerna. Båda svarade på uppmaningen. I kommissionen hade Lenin för övrigt anspelat på tillbakagången för efterkrigstidens revolutionära våg och slagit fast nödvändigheten att bilda kommunistpartier med massförankring för en ny revolutionär period, vilket inte var så långt från Šmerals uppfattning. Under alla omständigheter innebar den linje kongressen antog ett obestriddigt stöd för Šmerals politik. Tjeckoslovariens kommunistiska parti bildades till sist i oktober 1921 och hade 420 000 medlemmar, envisa rykten gjorde gällande att det var högerinriktat och med stora motsättningar, bland annat i den fackliga frågan. Tydligt var det med nöd och näppe som också Šmeral undgick att drivas ut på samma sätt som Serrati och Levi, två ledare som ändå gjort långt större insatser än han.

Illavarslande tecken

Det hade varit en mörk tid för Internationalen sedan början av 1921. Kanske var orsaken den ”vänsteristiska”, men framför allt ansvarslösa, politiken – för övrigt inte bara företrädd av utsända från exekutiven som Rákosi, Kabachtjev, Béla Kun, Pogány eller Guralskij – som bokstavligen sprängt i bitar de båda stora landvinningar som ledarna för Internationalen och dess lovprisare besjungit så mycket. Det italienska socialistpartiet, som 1919 varit Internationalens kronjuvel, hade jagats bort som något smutsigt av en Rákosi på uppdrag av exekutiven, och i Tyskland hade Béla Kun, även han utsänd av Komintern, sprängt sönder delar av det gamla spartakistiska gardet och det VKPD som alla var så stolta över. Samtidigt hade ledningen för Internationalen fortsatt att ge prov på ett oändligt tålmod gentemot de tjeckiska kommunisterna, som om Šmeral gjort sig förtjänt av ansträngningar som man i samma veva förvägrade Serrati och Paul Levi.

Man kan tycka att Lenins ingripande, såväl angående marsaktionen som när det gällde den antifascistiska kamp som *Arditi del popolo* bedrev, trots allt kommit för sent. Men hur var det möjligt att Béla Kun, efter sina bedrifter i Tyskland, omvaldes till Internationalens exekutiv? Att Rákosi även efter Kominterns tredje kongress åter utsågs till exekutivens sändebud i Italien? Att Béla Kun avlägsnades från sina poster inom Komintern först sedan nya problem uppstått i det ungerska partiet när medlemmar återvänt till hemlandet och sedan Rudnyánszky hoppat av och blivit juvelerare i Timisoara? Att Kun sedan förflyttades till Jekaterinburg och tillbringade ett år där ändrade inget i Kominterns sätt att fungera. De kommunistpartier som hämtade inspiration hos Zinovjev klippte av banden till massorna och företeelsen ”fascism” passerade obemärkt inom just de partier som exekutiven tagit kontroll över. Fanns det ingen inom Internationalen som kunde ersätta Béla Kun och Rákosi? Lenin var förvisso fortfarande stark nog att förmå sina kamrater att ändra uppfattning när det gällde politiken, men inte när det gällde att tillsätta personer som det gick att ha förtroende för, eller ens göra sig av med oduglingar och idioter. Hur ynkliga framstår inte i ljuset av detta anklagelserna mot Levi för ”brott mot disciplinen”! Och även om många onödiga offer krävdes i de strider, som man helt grundlöst kastade sig ut i, tycks det oss som om de politiska förlusterna var än allvarligare under 1921.

Balansräkningen var omfattande, oavsett om det handlade om spektakulära förluster som Paul Levi, helt klart Rosa Luxemburgs närmaste lärjunge och vapenbroder och en av de mest dugliga kommunistiska ledargestalterna internationellt, eller huvuddelen av de Revolutionära förtroendemännen, som lett arbetarkampen i Berlin under kriget och spelat en avgörande roll i striderna under

novemberrevolutionen och efteråt, eller om det handlade om förluster i det tysta som man börjat glömma eller ignorera som John Maclean, förödmjukad av utsända från Moskva som inte ens nådde honom upp till fotknölna. Frågan blir följande. Givetvis fanns Lenin, givetvis fanns Trotskij, givetvis fanns deras ”block” på tredje kongressen. Men vid sidan av dessa båda, vilken av Internationalens ledare hade den intellektuella kraft, den bildning, den politiska känslighet men också självständighet intellektuellt och i handling, som fordrades? Några stycken förvisso, men då var de bara så mycket mer outhärliga på andra poster. I brist på att ha skolat upp nytt virke fortsatte Internationalen att arbeta på ruttna plankor. Som Paul Levi, genomsyrad av latinsk kultur, brukade säga, ”*Hic Rhodus, hic salta*” [Här är Rhodos, hoppa här]. Det var problemets kärna.

En annan uppfattning

I ett bidrag till en historikerkongress har den polske historikern Feliks Tych behandlat vad han kallat ”den politiska axeln” mellan de tyska och polska kommunistpartierna. Han visar hur kritiken mot Lenins partiuppfattning och metoden för uppbygget av Komintern, den äventyrliga politik Zinovjev låg bakom, under denna tid sammanfaller mellan dem som stått nära Rosa Luxemburg som Clara Zetkin och Paul Levi, Marchlewski, Warski och även Kostrzewa. Tych skriver följande:

I ett av sina brev till Lenin från Berlin i januari 1921 anklagade Clara Zetkin sändebuden från Kominterns exekutivkommitté för att ha legat bakom splittringen av PSI i Livorno. Hon hävdade att de agerat på detta sätt för att skapa ett sekteristiskt kommunistparti, litet men obrottsligt lojalt mot Moskva, i stället för att försöka vinna över majoriteten inom PSI till Kommunistiska internationalen och dess mycket populära ledare Giacinto Serrati. I samma brev bad hon Lenin att ’ingående undersöka exekutivens politik, på grund av att dess rekommendationer ofta åtföljdes av feodalherreaktiga ingripanden, som var brutala och helt befriade från kunskaper om de verkliga förhållandena’.⁵⁷

Hon hade där ställt en avgörande fråga till Lenin: vad var viktigast för Komintern, rörelsen eller att förskansa sig i en ofruktbar sekt? ”Med tanke på läget i Italien var felet där långt allvarligare och mer omfattande än det vi gjorde oss skyldiga till i Tyskland när vi bildade ett separat parti i december 1918. I förbigående kan nämnas att Leo (Jogiches) Tyszka alltid, till sin död, delade min uppfattning i den frågan.”⁵⁸ Även om den ”politiska axel” som Feliks Tych talar om helt och hållet var av informell natur kan man inte låta bli att fundera över om det där funnits en möjlighet att på allvar förändra den politik Internationalens ledare stod för, och därmed också rädda Internationalen.

Lästips

På svenska:

Pierre Broué: [Tyskland 1921: Marsaktionen](#) samt [Den tyska revolutionen – Märzaktion](#), (utdrag ur Broués stora arbete om Tyskland, se nedan)

E H Carr: [Kommunistiska internationalen 1920-22..](#)

Fernando Claudín, [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#) (”Det tyska exemplet”) tar kortfattat upp utvecklingen i Tyskland.

John Riddell: [Kominterns viktiga vändning 1920-1921](#) (Inledning till dokumentsamling om Kominterns 3:e kongress). Fler tal och dokument från denna världskongress finns (på engelska) i samlingen: [Third Congress of the Communist International](#).

På engelska:

Pierre Broué: *The German revolution, 1917-1923* (2005 och 2006) Utdrag ur boken: [The German Revolution 1917–1923](#)

Rob Sewell: *Germany 1918-1933* (2018)

⁵⁷ Brev från C Zetkin till Lenin, 25 januari 1921, *RTsKhIINDI*, 5/3/204.

⁵⁸ *Idem, ibidem*, 5/3/283. Citatet är hämtat från Feliks Tych, ”The KPD-KKP political ’Axis’ against Zinoviev-Stalin and the Communist International 1919-1924”, *Centre and Periphery*, s. 85.

Tidsdokument:

[Kominterns tredje kongress](#) (teser och resolutoner)

Paul Levi:

[Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#) (skrift) och [Vad är brottet: Marsaktionen eller att kritisera den?](#) (tal inför kommunistpartiets CK)

V I Lenin diskuterar Marsaktionen och Paul Levis hållning till densamma vid flera tillfällen, bl a i samband med Kominterns 3:e kongress:

- Ett brev till Zinovjev som ingår i samlingen [Kommunistiska Internationalens tredje kongress](#) under rubriken ”Anmärkningar till det förslag om teser för Kommunistiska internationalens taktik som ...”
- [Tal till EKKI om vänsterismen](#) (juni 1921)
- [Brev till de tyska kommunisterna](#) (aug 1921)

Lenin tar även upp Levi och Marsaktionen i sina samtal med Klara Zetkin, se [Minnen av Lenin](#) (avsnittet *Den ”tyska frågan”*)

Leo Trotskij:

[Tal till Kommunistiska internationalens exekutivkommitté om den franska frågan](#) (16 juni)

[Tal om kamrat Radeks rapport om ”Kominterns taktik” vid den tredje kongressen](#) (2 juli)

[Den världsekonomiska krisen och Kommunistiska internationalens nya uppgifter](#) (tal vid 3:e Komintern-kongressen)

[Den revolutionära krigskonstens skola](#) (avsnittet *Marshändelserna i Tyskland*)

[Den revolutionära marsrörelsen i Tyskland](#)